

DE
MILITAIRE SPECTATOR.

TIJDSCHRIFT

VOOR HET

NEDERLANDSCHE LEGER.

Quand les armes sont florissantes, les arts, le commerce et tout l'état fleurissent sous leur ombre; mais quand elles viennent à languir, il n'y a plus de sûreté, ni force, ni gloire, ni valeur.

MONTECUCOLI.

HOOPD-REDACTEUR

J. C. van Rijnveld.

DERTIENDE DEEL.

M E I 1845. — No. 11.

BREDA,
BROESE & COMP.
1845.

*De ondergetekende verklaart
dat het Tijdschrift hier
vermeld is gekocht en door
hem wordt uitgegeven.*

Breda, den 22 Junij 1845

J. C. van Rijnveld

DE

MILITAIRSPECTATOR.

TUUSCHRIJFT

WED. J. VAN NELLENDIJK

WED. J. VAN NELLENDIJK
WOLFFENBUTTEL

HOOFD-REDACTEUR

J. van NELLENDIJK.

DEUTSCHE DRUCK

W. V. 1845. - N. 11.

BRUNNEN
BRODER & COHN

1844

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koningrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden vrachterij aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Majoor der artillerie, VAN RIJNEVELD, te Nijmegen, met het opschrift: voor den Militairen Spectator. Voor oorspronkelijke opstellen kan een vastgesteld honorarium gevorderd worden, te ontvangen bij de Uitgevers, na de verschijning van het 6de en 12de nummer. Het verlangen daartoe moet kenbaar gemaakt worden bij de inzending der opstellen.

LICHT EN SCHADUW,

OF

GEMEENZAME MILITAIRE BRIEVEN

OVER

EEN REISTOGTJE NAAR DE PRUISSISCHE RIJNGEWESTEN, IN
DE MAANDEN AUGUSTUS EN SEPTEMBER 1842.

(Tweede gedeelte.)

VII.

INHOUD.

Aanvang der groote manoeuvres der beide korpsen. — De leiddraad: deszelfs aard en strekking; — de dispositiën die daarna volgen; — verdeling der offensieve en defensieve rollen; — strekking der gevechtmomenten; — wat daarbij moet in het oog gehouden worden. — Het generale idee der nu plaats hebbende manoeuvres. — De krijgskansen worden van beide korpsen gelijkmatig; wedijver. — Schets der vier groote manoeuvres en der uitvoering. — Uitdeeling van eene ridder-orde. — Slotmanoeuvres. — Korte beoordeeling van deze manoeuvres: over den geest welke in den leiddraad, en over den geest welke bij de uitvoering doorstraalde; — toetsing aan de bekende hoofdgebreken der vredesmanoeuvres. — Erkenning van de verdiensten der Pruisische troepen. — Een woord over de dine's en de toosten. — De geest die aan tafel heerschte; — Duitsche geestdrift. — De kapitein DE GAUJAL. — De kolonel CALL-CULMBACH; — afscheids-dejeuné. — De majoor HOLTZ.

De manoeuvres van het VII en VIII korps zouden in den vroegen morgen van den 6^{den} September beginnen. Ons was ter hand gesteld een algemeen idee van den loop der operatiën der beide korpsen tegen elkander, zooals ze ook in de volgende dagen zouden voortgezet worden, met de hoofdtrekken der bewegingen, welke er hoogstwaarschijnlijk dien dag zouden plaats hebben. Ik zeg hoogstwaarschijnlijk, aangezien men niet al de gebeurtenissen konde voorzien; dewijl de operatiën en spiegelgevechten, ingevolge den *Leiddraad* voor de groote manoeuvres, vastgesteld bij koninklijke kabinets-order van den 12^{den} Julij 1840, geheel in overeenstemming met het terrein moesten geregeld worden. Deze *Leiddraad*, met al de daarop betrekkelijke punten van overweging, even als de voorschriften der voorafgaande veldoefeningen en korps-manoeuvres, vindt men uitvoerig beschreven in het, in mijnen vorigen brief, genoemde werk van den ritmeester VON DOLFFS: « *Der Escadrons-dienst*, » welk werk

ik u nogmaals ter lezing aanbeveel. Hoofdzakelijk komt de *Leiddraad* op het volgende neder:

De beide, aan de manoeuvres deelnemende legerkorpsen of leger-afdeelingen, worden in een aangewezen terrein, tegen over elkander, in den toestand van twee krijgsvoerende korpsen gesteld. De chefs der beide korpsen worden door eene korte schets van den chef van den grooten staf, ingelicht, in welke verhouding zij tot elkander staan, en wat zij gehouden zijn te doen, in de vier of meer manoeuvre-dagen namelijk met betrekking tot het offensieve of defensieve, en de ruimte welke in dien tijd zal kunnen worden door-geloopt.

Aangezien deze operatiën moeten dienen, om de hoogere aanvoerders te oefenen in de verschillende toestanden, waarin de troepen van de onderscheidene wapens, in verband met elkander, door wederkeerige bewegingen, kunnen gebragt worden, zoo moeten de bedoelde chefs, bij het ontvangen van het *algemeen ontwerp* der manoeuvres, hunnen respectieven toestand tot het terrein, en die van den tegenoverstaanden vijand, zelve beoordeelen, om daarna de dispositiën te nemen welke zij het meest gepast oordeelen.

Een zoodanig algemeen ontwerp wordt door den chef van den grooten generalen staf ontworpen, en aan den Koning ter goedkeuring aangeboden. De meergenoemde *Leiddraad* bevat de bepalingen omtrent het stellen van het *algemeen ontwerp*; waarbij als voorname punten van overweging aanbevolen worden:

- a. Het ontwerp moet den wederzijdschen toestand der beide partijen of korpsen, zeer volledig en duidelijk schetsen, doch daarin mag niets aangeduid worden, dat gehouden kan worden voort te vloeijen uit de vrije beoordeeling der chefs, en wel uit den toestand, waarin zij door het ontwerp zelf verplaatst worden.
- b. De strategische betrekking der beide korpsen kan voor eenige dagen te gelijk, in algemeenen zin worden opgegeven.

c. Intusschen kan de aard van het terrein, waarop de korpsen, ten gevolge der uitgevoerde dispositiën van de chefs gebragt worden, en waarop zij stelling nemen bij het einde van eenen manoeuvre-dag, aanleiding geven tot een nader *algemeen ontwerp* voor den volgenden dag.

d. Uitdrukkelijk wordt als *hoofdbepaling* aangeduid, dat aan de beide hoofdfchefs niets meer van den toestand hunner tegenpartij mag medegedeeld worden, dan datgene wat zij in den werkelijken oorlog, door de hun ter dienst staande middelen, zouden kunnen te weten komen.

e. Het ontwerp moet zeer beknopt zamengesteld worden.

Uit deze hoofdbepalingen zult gij ontwaren, dat er slechts een ruw kader voor het geheel wordt opgemaakt, en dat de korps-aanvoerders, voor hunnen hoogen werkkring, vrij nabij aan dien van den werkelijken oorlog verplaatst worden. Zoo kunnen ook b. v. onverwachte meldingen of rapporten van gebeurtenissen bij de tegenpartij of in het korps zelf, buiten den taktischen sfeer voorgevallen, of die *gesupponeerd* door den Koning of door den chef van den generalen staf worden opgegeven, aanleiding geven dat al de genomene of bevolene dispositiën, naar het doorzigt des aanvoerders gewijzigd, of geheel veranderd moeten worden.

De algemeene *dispositiën*, door de beide korps-aanvoerders voor den volgenden dag aan de divisie- en brigade-chefs uitgevaardigd, moeten, op eene beknopte wijze bepalen:

- a. De stelling en beweging der troepen in het algemeen; vervolgens
- b. Schetsen zij het gezigtspunt waaruit de respectieve korps-aanvoerders de situatie hunner troepen en die der tegenpartij beschouwen; evenzoo
- c. doen zij de voornemens van den aanvoerder kennen; en eindelijk
- d. de wegen die daartoe zullen worden ingeslagen.

De hier bedoelde beschikkingen moeten dienen om de bevelhebbers der *voorhoede*, van het *hoofdkorps* en der *reserve*, van de beide korpsen aan te wijzen, het kader hunner zelfstandige handelingen, ten opzichte der localiteiten, der stelling en beweging der tegenpartij, opdat zij steeds blijven handelen uit het gezigtspunt waaruit de opperbevelhebber de te doene operatiën beschouwt en doet uitvoeren.

Ook dit is eene groote leerschool voor de onderbevelhebbers, welke, dien ten gevolge, hunne beschikkingen meest mondeling aan de divisie- en brigade-bevelhebbers, en deze wederom de hunne aan de aanvoerders der onderdeelen bekend maken, zoodat zij aan ieder derzelve een zeker hun toekomend deel van speelruimte voor zelfhandeling overlaten.

De *hoofdzaak* derhalve, die door de aanvoerders der beide partijen, bijzonder scherp in het oog moet worden gehouden, is het zaakkundig gebruik maken der voorhandene krachten, tot een bepaald doel. Dit moet alzoo omvatten: de marschen en de bewegingen buiten den gezigtsskring des vijands, d. i. al de *inleidende* beschikkingen en maatregelen, waardoor de wijze kan geschat worden hoe de partijen elkander tot het gevecht ontmoeten.

Tot dat einde moet het algemeen ontwerp, bij de bepaling der ruimteverhouding voor de beide korpsen, haar zoo groot opgeven, dat dergelijke inleidende beschikkingen, door groote of kleine verkenningen kunnen toegelicht worden, zonder dat er een oculair overzigt van de geheele ruimte, uit één standpunt, mogelijk is; zoo zelfs dat er speelruimte bestaat voor groote bewegingen buiten den bepaalden gezigtsskring.

De oefening van het gevecht zelf, als resultaat der inleidende bewegingen, of der bewegingen in den taktischen gezigtsskring, is hier eene ondergeschikte zaak; zelfs het ten nutte maken der localiteiten, ter toepassing der taktische grondbeginselen, behoort mede niet tot de hoofdzaken, aangezien deze bij de velddienst-oefeningen, meer speciaal op den voorgrond staan. Zij komen hier slechts voornamelijk uit een strategisch gezigtspunt in aanmerking.

Zooals gij uit het hoofddoel van het algemeen ontwerp zult hebben ontwaard, kan daarin opgegeven worden de noodzakelijkheid, waarin eene der strijdvoerende partijen gesteld is, om de bewegingen en zelfs den aanval der tegenpartij in eene defensiva houding af te wachten, en haar te dwingen, om een deel harer krachten, ter vermeerstering van terreinhindernissen, op te offeren, en, zodoende verzwakt, met de reserve der tegenpartij een gevecht te ondernemen. De keuze eener stelling, het doelmatig partij trekken der localiteiten in het algemeen, en het positie nemen der reserve in het bijzonder, zijn voor de tegenpartij, die verdedigenderwijze moet handelen, de voornaamste vraagpunten, welke door eene vrije beschikking van den opperbevelhebber en de daarop gegronde handelwijzen der onderbevelhebbers, moeten opgelost worden.

De andere partij is zodoende aangewezen om offensief te handelen. De hoofdzaak der handeling en der operatiën voor deze partij, zal bestaan: in het onderzoek naar het zwakste gedeelte der vijandelijke stelling, in het juist en doelmatig verdeelen der troepen, naar getal en wapensoort, en in eene daarmede passende zamenstelling en beschikbaar houden eener reserve, die nimmer mag ontbreken.

Het algemeen ontwerp kan echter ook bepalen, dat

de beide partijen elkander weérkeerig aanvallend zullen bejegenen. In dat geval zullen zij elkander met hetzelfde hoofddoel te gemoet gaan. Een snelle blik van den wederkeerigen toestand, zooals die bepaald voortvloeit en begrensd wordt door het terrein, de sterkte, de stelling der tegenpartij enz., zal dan voor de beide aanvoerders noodig wezen om hunne taak te kunnen volvoeren.

De beide partijen zullen, ten gevolge der genomene beschikkingen, elkander alsdan naderen. Alles wat daarna geschiedt, zal dan alleen doelmatig en leerrijk wezen, als het een waar beeld van een werkelijk gevechts-moment voorstelt; namelijk als alles zoo geschiedt als het in den werkelijken oorlog zou moeten plaats hebben.

Daartoe behooren, zegt de meergenoemde *Leiddraad*:

a. Eene behoorlijke schatting der afzonderlijke terreindeelen en van den invloed welken zij op den loop van een gevecht, bij een gelijk gehalte der tegen elkander overstaande troepen, uitoefenen, alsmede het partij trekken van die terreindeelen, naar den aard der plaats hebbende omstandigheden.

b. Dat er geene middelen aangewend worden, welke men in dergelijke gevallen niet, of niet dan met groot nadeel, in den werkelijken oorlog zou kunnen aanwenden. Men moet b. v. bij dergelijke manoeuvres geenszins met eenen kolonnen-aanval willen dwingen, wat men in den werkelijken oorlog, door overwigt van vuur zoude willen bewerken.

c. De beweging niet te overhaasten of te snel te doen opvolgen, 't welk het gevolg zou hebben, dat de aanvoerders der bijzondere afdeelingen en wapensoorten, geen tijd noch gelegenheid zouden hebben, al het leerzame van de bewegingen, en dat van den toestand, waarin zij daardoor verplaatst waren, te kunnen nagaan, en, dien ten gevolge, daarvan partij te kunnen trekken. Uit het niet betrachten der vijandelijke maatregelen, welke het voorwaarts gaan in den werkelijken oorlog vertragen en somwijlen geheel hinderen, ontstaat gewoonlijk de even onnatuurlijke, als met het doel dezer oefeningen strijdige *overijling*.

De *Leiddraad* trekt vervolgens de aandacht op het al te dikwerf herhalen van het beproeven om den vijand om te trekken (te overvleugelen).

Omtrent dit punt van overweging wordt aangemerkt: dat het omtrekken van eene vijandelijke flank of eener terugtogtslijn, geenszins als een absoluut voordeel voor den omtrekenden, noch als een regtstreeksch nadeel voor den omgetrok-

kene kan beschouwd worden. Alles toch komt daarop aan, hoedanig de beide partijen, na de voleindiging van deze manoeuvre, elkander tot het gevecht ontmoeten. De omgetrokene die zijne krachten bijeen, of eene krachtige reserve beschikbaar heeft, kan zeer dikwerf de omtrekkende partij in eenen zeer bedenkelyken toestand brengen, indien de laatste zijne strijdkrachten gedeeld of te veel uitgebreid heeft.

Even uitvoerig als leerzaam zijn de voorschriften en wenken van dezen *Leiddraad*, voor de aanvoering der onderafdeelingen en der verschillende wapensoorten; even als voor het nemen van stellingen, het partij trekken van het terrein, en voor het gevecht zelf; dewijl deze alle getrokken zijn uit de voor goed erkende en uit de ondervinding afgeleide grondbeginselen der krijgskunst. In de gewone feilen en dwalingen der vredes-manoeuvres is hier voorzien, en aangeduid hoe men ze ontwijken moet; niets is vergeten, voor 't minst voor zoo verre mij dat voorkwam, en wanneer nu uit de uitvoering niet al die leering getrokken wordt, welke dit voorschrift beoogt, dan is dit voorzeker niet te wijten aan dezen *Leiddraad*, die — naar mijn zwak en onervaren oordeel — kan beschouwd worden als een gewrocht van hooge krijgswetenschappelijke kennis en ervaring, evenveel eer doende aan den hooggeplaatsten opsteller, als aan den koninklijken beoordeelaar, die ze als wet heeft uitgevaardigd.

In eenen vroegeren jaargang van den *Militairen Spectator*, is het *kabinetbesluit* van 12 Julij 1840, reeds opgenomen; het hoofdzakelijke der regeling dezer nieuwe manoeuvreermethode, was mij derhalve bekend. Intusschen had ik op de plaats zelve, en met het werk van den ritmeester DOLFFS in de hand, er mij meer gemeenzaam mede gemaakt. De gesprekken met vele mijner nieuwe kennissen, vooral met den kolonel VON BRANDT en met mijnen jongeren vriend VON FRANSECKY (thans kapitein bij den grooten generalen staf, alwaar hij zich met zijnen vluggen geest en zijne grondige kennis volmaakt te huis zal bevinden), hadden mij overigens bekend gemaakt met het verschil tusschen de vroegere en tegenwoordige wijze van inkleeding en uitvoering der vredes-manoeuvres, en mij tevens indachtig doen wezen, dat het voor het VII en VIII armeekorps eene nieuwhed was, en dat er nu voor het eerst aan deze grenzen van het koninkrijk, eene toepassing in het groot zoude plaats hebben.

Bij de manoeuvres van het VII korps, had ik, trouwens, reeds gelegenheid gehad om eene parallel op te maken tusschen het *voorschrift* en de *uitvoering*; maar dit nam niet weg, dat mijne nieuwsgierigheid ten hoogste gespannen was, om de uitvoering te zien op eene veel grootere ruimte, en door

eene dubbele sterkte van troepen. Bij de eerste toch bleef men, om zoo te zeggen, in den taktischen werkkring; nu zouden wij dien kring ook tot den strategischen sfeer zien uitbreiden.

Welligt verwacht gij, na de lezing van deze inleiding, een nog veel uitgebreider verslag van de manoeuvres, welke van den 6^{den} tot den 10^{den} September moesten plaats hebben, met vermelding van al de door mij opgemerkte bijzonderheden; doch stel u gerust, immers de *Allgemeine Militär-Zeitung* van 1842, en de Berlijnsche *Soldatenfreund* van hetzelfde jaar, hebben uwe nieuwsgierigheid, in dat opzigt, reeds voldaan. Ik zal alleen het algemeen ontwerp aanstippen, om u nogmaals den omvang van de doorlopende manoeuvre voor te schetsen, en daarna nog eene enkele zinsnede aan de uitvoering te wijden.

Het algemeen ontwerp, dat ons werd ter hand gesteld, was kort en daarin volkomen het noodige uitgedrukt, zooals de *Leiddraad* dat verlangde, het bepaalde zich tot de volgende zinsnede:

« Een westerkorps, naar de zijde van Keulen marcherende, verneemt de aankomst van een oosterkorps aan de Rothbach, aan deze zijde van Euskirchen, wendt zich uit dien hoofde van Düren af, om dat oosterkorps aan te tasten en terug te drijven. De aanval heeft werkelijk plaats. Het oosterkorps, nog niet geheel verzameld, trekt achter de Freybach en later tot aan de hoogten van Münstereiffel terug; evenwel alle daartoe gunstige terreindeelen, of terrein-afsnijdingen hardnekkig verdedigende. Het westerkorps zet zijne aanvallende bewegingen tot aan laatstgenoemde hoogten voort, doch wordt vervolgens op zijne beurt, door het alsdan versterkte oosterkorps aangetast en tot den terugtogt gedwongen.»

Tusschen het VII of het westerkorps, dat in de beide eerste dagen het offensieve zou voortzetten, en het VIII of oosterkorps, dat bestemd was om voor den eersten aanranding vechtende te wijken, zou alzoo eene rolwisseling plaats hebben. Daardoor zou het geluk en ongeluk, of beter gezegd, zouden de krijgskansen gelijkmatig verdeeld worden. Dat was goed ingezien, daar het, in den loop van den tweeden manoeevredag maar al te duidelijk bleek, dat de troepen van het VIII korps, hoe vredelievend alles ook ingerigt was, echter dat voortdurend wijken voor het Westfaalsche korps, *zeer moede waren*. Later kon men, bij de troepen van het VII korps eveneens bespeuren, dat zij het veel aangenamer vonden hunnen Rijnkameraden met de bajonet voor zich uit te drijven, dan zelve te wijken. Dat deze gemoedsstemming luide en zichtbaar werd, sprak wel ten voordeele van den geest waarmee de troepen, gedurende deze vermoeyende groote bewe-

gingen, bezielde waren. Daarenboven waren de beide partijen geheel afgescheiden, en bestonden uit twee verschillende gewesten gerecruteerde korpsen, tusschen welke een vrij natuurlijke wedijver plaats had en moest hebben. Ware er *onverschilligheid* zichtbaar geweest, dan zou de oplettende beoordeelaar daaruit eene niet-gunstige gevolgtrekking nopens de krijgswaarde dezer troepen hebben moeten opmaken. Doch, laat ik u nu beknopt vertellen de toedragt der uitvoering:

Toen wij den 6^{den} September met onze kolonne rijtuigen, de poorten van Bonn uitreden, maakten wij van dit vervelend rit gebruik, om met het algemeen ontwerp en eenige aanduidingen omtrent de standplaatsen der beide korpsen, op dien dag bekend te worden, ten einde ons op de kaart eenigzins te oriënteren. Ongelukkigerwijze dwaalden onze rijtuigen, zoodat wij vrij laat op het punt kwamen (te Euskirchen) waar de rijpaarden ons wachtten. Van daar moesten wij nog 1½ uur rijden om te Niederberg te komen, tegen welk dorp de linker vleugel van het VIII korps geleund was, terwijl de regter vleugel Friesheim bezette. Dit korps zou de terrein-afscheiding tusschen de Rothbach en de Erft verdedigen tegen het VII korps, dat voor het dorp Erp in eene *rendez-vous stelling* zamengetrokken was, zoodanig, dat het den Romeinschen weg, tusschen Zulpich en Keulen, eenigzins schuins doorsneed. Ongelukkigerwijze kwamen wij, in weerwil dat wij fiks doorgedraafd hadden, een weinig laat om de beide stellingen goed te verkennen, aangezien de bewegingen reeds begonnen waren. Het was een schoon gezicht, toen wij door Niederburg, langs de bevallig vloeiende Rothbach, naar Friesheim snelden — eene uitgestrektheid van ruim 4000 passen — om voor 't minst vlugtig het terrein te bezien, en in dat doorsneden heuvelachtig oord, een fraai gestoffeerd krijgstaferaal aanschouwden.

Hier ter plaatse ontving ik van eene vriendelijke hand, de dispositiën, welke den avond te voren door den opperbevelhebber van het VIII korps waren uitgereikt, terwijl ik een weinig later van mijnen vriend von FRANSECKY, evenzoo de dispositiën van den generaal von PFUEL ontving. Om een blijvend staaltje van den aard en de strekking van dergelijke dispositiën, in mijne brieven te geven, zal ik deze beiden slechts opnemen, als voldoende om er zich eenig denkbeeld van te vormen.

Die van het VIII korps luidde aldus:

« Ten gevolge van de aanduidingen, vervat in het *Algemeen Ontwerp*, zullen de troepen de navolgende *rendez-vous stelling* innemen:

- « 1) De voorhoede tusschen Hoverhof en Borr, met de spits tegen Erp, tot aan den Romeinschen weg.»
- « 2) De reserve kavallerie daarachter, tusschen Bor en Friesheim, in de afhelling der hoogten; bedekt geplaatst.»
- « 3) De 13de divisie infanterie, 2de infanterie-brigade, Friesheim in het front bezet houdende.»
- « 4) De 16de divisie infanterie, de 3de brigade bedekt geplaatst tusschen Friesheim en Niederburg; de 4de brigade stelt zich achter Neuberg, en houdt het terrein aan die zijde bezet.»
- « 5) De reserve-divisie infanterie, en 6) de reserve-artillerie vereenigen zich aan den weg van Klein Vernig naar Mühlheim, achter den zuidelijken hoek van het Niederberger bosch.»

« Algemeene bepalingen. De voorhoede zal, in eene daartoe behoorlijke formatie, zich in beweging stellen naar de zijde van Erp; ingeval zij eene sterkere vijandelijke magt ontmoet en tot den terugtogt gedwongen wordt, zal zij in de rigting van Niederberg teruggaan, en aldaar de Rothbach overtrekken. De reserve-kavallerie zal de bewegingen der voorhoede ondersteunen. De troepen welke bij Friesheim en Niederberg geposteerd zijn, moeten voor alle gevallen, de aldaar aanwezige defileën van de Rothbach, op het nadrukkelijkste verdedigen.»

« Alle overige bevelen, de manoeuvre zelve betreffende, zullen naar gelang der vijandelijke bewegingen op de plaats zelve worden gegeven.»

« Ik zal mij bij den aanvang van het gevecht bij de voorhoede, en later bij de 2de infanterie-brigade ophouden. Al de rapporten en berigten moeten mij naar de bedoelde beide standplaatsen gezonden worden.» (w. g.) THILE.

De dispositie van den generaal v. PFUEL was nog korter, 't geen wel uit den aard der taak, welke aan zijn korps was opgelegd, volgde. Zij luidde aldus:

« De voorhoede zal, met hulp der soutiens, de vooruitgezette troepen des vijands terugwerpen, om daarna de vijandelijke stelling te verkennen. Het hoofdkorps en de reserve volgen op behoorlijken afstand. Wat den aanval zelve betreft, deze kan eerst omschreven worden, nadat men met de stelling des vijands bekend zal zijn.»

« Indien er een terugtogt noodzakelijk mogt worden, zal hij in de rigting op Rörrennich genomen worden.»

(w. g.) VON PFUEL.

De generaal v. PFUEL had er mondeling bij gevoegd, dat

hij voornemens was, om den hoofdaanval tegen den regter vleugel des vijands, en alzoo tegen Friesheim te rigten, ten einde hem aldaar zoodanig om te trekken, dat hij, ingevolge de aanduiding in het *hoofdontwerp*, gedwongen werd, om in de rigting van Euskirchen terug te trekken.

Al deze, zooals ook alle andere beschikkingen, door de beide veldheeren genomen, schenen mij toe in volkomene harmonie te staan met het doel en de strekking van het meergenoemd koninklijk kabinets-besluit. De inleidende bewegingen welke uit deze beschikkingen voortvloeiden, werden met kalmte, doorzigt en in volkomene overeenstemming met het terrein — dat uitmuntend voor alle gevechts-momenten geschikt was — genomen. De beschikkingen van den generaal v. PFUEL werden in het bijzonder met veel beradenheid, en met eene voorbeeldige bedaardheid bevolen; ook de aanvang der uitvoering droeg dienzelfden stempel. Wij konden er bij die eerste manoeuvre reeds een heilspellend proefje van zien, toen kort voor onze aankomst, Z. M. de Koning het teeken gegeven had om de bewegingen te beginnen, en wij daarop de voorhoede van het VII korps, door eene brigade infanterie en eene divisie kavallerie, als soutiens, gevolgd, eene groote verkenning zagen doen, naar de stelling van het VIII korps, voor en achter de Rohrbach. Het scheen mij toe dat deze bewegingen met bijzonder veel tact bestuurd werden, en dat men op alles voorbereid was: de infanterie in het doorsneden terrein, geflankeerd door de kavallerie der voorhoede naar de zijde van de vlakte, die eigenlijk de spits moest afbijten. Dit scheen goed ingezien, omdat de vijandelijke kavallerie, die de flanken der vooruitrukkende infanterie had kunnen bedreigen, bezig gehouden werd. De luitkolonel v. HEYDEBRAND, welke de verkenning met zijne brigade hussaren bestuurde, heette ons op het hartelijkste welkom « *im Felde*, » juist toen zijne *éclaireurs* met de vijandelijke kavallerie begonnen te tirailieren. Het strekte mij tot groot genoegen, hier ter plaatse onze, nu reeds oude bekenden weder aan te treffen, echter eenigzins bevreesd, dat zij het te kwaad zouden krijgen tegen eene overmagtige vijandelijke kavallerie, die men zoo sterk niet vermoedde. Ik dacht aan de zoo zeer geslotene ruiteraanvallen van onzen braven hussaren-overste v. H., en verlangde het 11de nu eens zóó stevel aan stevel te zien attaqueren. Intusschen bleek het hier, hoe dienstig sterke *soutiens* of reserven zijn bij het doen van groote verkenningen, daar de opvolgende brigade kavallerie nu tijdig een aanval op de flank der vijandelijke ruiters konde maken, waardoor niet alleen de hussaren van VON HEYDEBRAND uit de knel geraakten, maar de vijandelijke

kavallerie zelfs genoodzaakt werd achter de Rohrbach terug te trekken. De vijandelijke infanterie, die voor den linker vleugel het dorp Borr bezet had, stond door dezen terugtocht bloot om afgesneden te worden, en moest derhalve ook voor de aanvallende voorhoede wijken. De brigade, welke deze als soutien volgde, drong van eene andere zijde vooruit, waardoor het terrein voor de Rohrbach spoediger van vijanden gezuiverd werd. Indien echter de vijandelijke kavallerie hare stelling had kunnen handhaven, dan zou laatstbedoelde *soutien* van het hoogste nut geweest zijn voor de aanvallende infanterie der voorhoede. Door deze verkenning, vooral door het voorwaarts dringen der *éclaireurs*, achter welke de aanvoerders en generalen staf-officieren van het VII korps de vijandelijke positie opnamen, teekende zich die stelling vrij duidelijk af. Onze vriend v. FRANSECKY, wees mij de standplaats van den generaal v. PFUEL, waarheen ik mij begaf, eensdeels om dit waardig legerhoofd mijne pligtpleging te maken, anderdeels, en wel voornamelijk, om de rapporten te hooren der officieren die van de verkenning terugkwamen, en daarna de beschikkingen van den generaal te vernemen. Deze rit en dit bezoek waren mij veel waard, omdat ik nu overtuigd werd van de leerzame zijde dezer manoeuvres, voor alles wat de inleidende bewegingen betreft. Ik zal dan ook in geen verdere details treden, maar mij vergenoegen met te zeggen, dat de aanval van dezen dag ten doel had, om den vijand (het VIII korps) uit zijne stelling, tot achter de daaropvolgende terrein-afscheiding, welke door de Feybach gevormd werd, terug te drijven.

De verschillende bewegingen en gevechten, welke in dit zoo zeer door terreinhindernissen en terreinvoorwerpen, bedekte en gedekte terrein, gedaan en geleverd werden, en het lang vasthouden van Niederberg, 't geen de troepen van het VIII korps maar niet wilden verlaten, had veel tijd gekost; zoodat het drie uren in den namiddag was, eer dat het VII geheel de Rohrbach was overgetrokken, als wanneer de algemeene aanval op den zich weder in positie stellenden vijand moest volgen, toen het signaal des vredes gegeven werd. De Koning beval, dat men het er voor zoude houden, dat het doel des aanvals bereikt was, en dat de troepen van beide de korpsen de bivouacquen op die plaatsen zouden betrekken, welke zij bij het voortzetten der beweging zouden hebben moeten bereiken, en waarheen de benodigdheden vervoerd waren.

Op den tweeden dag, namelijk op den 7^{den} September, moest de stelling van de Feybach weder door het VII korps worden aangevallen, en het VIII tegen de Erfelbergen ge-

drukt worden, beschikkingen die het tooneel van den manoeuvreer-kamp achter Euskirchen verplaatsten, welke streek nog meer dan die van den vorigen dag, door eene groote afwisseling van terreindeelen, terreinhindernissen en terreinvoorwerpen gekenmerkt was. Het VIII korps was hier geheel in het bezit van de Feybach, en had Euskirchen, Edenhein en Wiskirchen bezet.

Omstreeks 8 ure begonnen de bewegingen over eene groote uitgestrektheid, doch werden van de zijde des aanvallers eenigzins anders ingeleid, daar hij, zoo het scheen, meer met de stelling des verdedigers bekend was. Het hoofdkorps en de voorhoede zouden namelijk gelijktijdig aanvallen; het eerste op Euskirchen, de tweede op Euenheim. Een derde aanval op eene brug over de Erft, zou geschieden als het gevecht bij Euskirchen de aandacht des verdedigers geheel tot zich getrokken had. Nadat het VII korps de positie van de Feybach zoude geforceerd, en in de vlakte achter Euskirchen zich vereenigd zou hebben, zou de verdere loop van het gevecht geheel van de bewegingen der tegenpartij afhangen. Overigens deed de generaal v. PFUEL aan de bevelhebbers der verschillende aanvals-kolonnen weten, dat hij den vijandelijken linker vleugel slechts taterende en zwakkelijk aangetast wilde hebben, maar den regter vleugel, daarentegen, met kracht, door de geheele reserve-artillerie ondersteund, wilde forceren.

De inleidende bewegingen tot dien gelijktijdigen gecombineerden aanval, even als die tot eene hardnekkige, hier en daar door offensieve momenten, gekenmerkte verdediging, droegen nog meer dan op den vorigen dag, den stempel eener grondige studie van het meergenoemde kabinets-besluit en van de ervaring en het doorzicht der beide legerhoofden. Van de vier groote manoeuvres die wij bijwoonden, was die, waarvan hier sprake is, naar mijn en veler inzien, de leerrijkste, en die waarbij over het algemeen weinig of geene overijling plaats had. Het was ongeveer één uur des namiddags toen het hoofddoel bereikt was, en het vredes-signaal gegeven werd.

Intusschen was er bepaald geworden, dat de keten van voorposten der beide partijen, en de troepen welke bestemd waren om die posten te leveren, nog dien dag en nacht, en ook den volgenden dag, als wanneer de overige troepen rustdag hadden, velddienstoefeningen zouden doen, om het verband der afgedane en nog volgende manoeuvres te onderhouden. Het beeld des oorlogs werd daardoor zooveel mogelijk nagebootst, en eenige van de ongemakken die zich in de werkelijkheid voordoen, namelijk waakzaamheid, vermoeijenissen en ontbeeringen, zeer natuurlijk beoefend (indien men dat eene oefening noemen kan). Eene volkomene rust voor al de troe-

pen, is in de werkelijkheid ook geenszins bestaanbaar, en uit dien hoofde vonden wij deze beschikking hoogst doelmatig en leerrijk.

De 9^{den} September was bestemd voor de *revenge*-manoeuvres van het VIII korps; waarbij alsnu voorondersteld werd, dat genoemd korps, thans geheel verzameld, en door eene brigade infanterie was versterkt geworden. Volgens het *algemeen ontwerp*, zou het VII korps het stellige berigt ontvangen, dat de tot nu terugtrekkende vijand het offensieve hernemen zou, waarvan het zich moest overtuigen, 't geen de generaal v. PRUEL deed door eene schijn-aanvallende beweging op een der punten (bij Lessenich) te ondernemen. Deze sterke verkenning nam omstreeks 9 uur een aanvang, en ik volgde deze beweging, om meer bijzonder de wijze gade te slaan hoe de officieren, hetzij van den generalen staf, hetzij die welke als ordonnancen door den opper-, divisie- of brigade-kommandant daartoe gecommiteerd waren, zich van deze taak kweten. Dit proefje spoorde mij aan, dien dag bijzonder aan het nagaan dezer belangrijke aangelegenheid te wijden, terwijl ik op den koop toe eenen zeer geaccidenteerden marsch van artillerie, door het zware bosch tusschen Lessenich en Bellig mede maakte.

Niet zonder vrucht en leering, had ik mij tot deze beide punten bepaald; dewijl het mij bij de vorige manoeuvres gebleken was, dat men zijne aandacht eene zekere beperkte ruimte moet stellen, vooral bij zulke groote troepenbewegingen en op een zóó geaccidenteerd terrein, wil men geen gevaar loopen, van eigenlijk niets anders te zien dan kruid-damp en het marcheren van troepen. Nu voor 't minst, kon ik mij overtuigen, dat Pruissens militaire opvoedingsgestichten en de aanhoudende velddienstoefeningen goede vruchten dragen; dat Pruisen goed gekweekt heeft en een groot aantal officieren bezit, waarop het met vertrouwen zal kunnen bogen, indien het eenmaal voor goed, ten kamp voor Koning en volksbestaan geroepen wordt. Sommige vreemde officieren meenden, dat de heeren Pruisische officieren zich daarbij wel wat veel het *air* gaven, als of het werkelijk kogels zoude regenen; doch in die bedrijvigheid, al ware zij dan ook hier en daar wat overdreven, moest de onbevooroordeelde toeschouwer eene militaire geestdrift erkennen, die tot alles goeds leidt, en die niet ligt te ver kan gaan, omdat de werkelijke oorlog toch *kalmerende* middelen genoeg aanbiedt om de excentriciteit tot een behoorlijk midden terug te brengen. Hadden zij hunne taak minder ernstig opgenomen, waar was dan de leering gebleven?

Bij deze gelegenheid overtuigde ik mij meer en meer van

de uitmuntende geoeffendheid der Pruisische stukkenrijders, met eene aanspanningswijze, die ik nog van ouden datum, als zeer onhandelbaar kende. Het zware en niet zeer buigzame materieel, moest daarbij eene harde proef doorstaan, terwijl de weg, dien eene artillerie-kolonne zich door het voornoemde bosch moest banen, bijna onbruikbaar, ja onoverkomelijk was. De tegenpartij scheen er ook niet op gerekend te hebben, aan die zijde artillerie te zien opdagen.

Had de bevelhebber van het VII korps (waarbij ik mij uit natuurlijke voorkeur het meeste ophield) bij de beide vorige manoeuvres, een groot beleid in den aanval ten toon gespreid, niet minder lag hij dat ook bij de verdediging aan den dag. Ook zijne onderbevelhebbers wedijverden om het zeerst, om doorzigt te toonen in het vasthouden van voor de verdediging gunstige punten. Zoo leverde de verdediging van Wiskirchen een allerbelangrijkst tafereel op, dat de aandacht van Z. M. den Koning van Pruisen en den grooten stoet van vorsten, waaronder ook Z. M. de Koning van Wurtemberg, de regerende Groothertog van Mecklenburg-Schwerin, en HH. KK. HH. de Prins van Oranje, de Erfgroothertog van Baden, lang bezig hield. De tegenpartij, welke den knoop wilde doorhakken, en dit punt omtrekken, stootte daar weder onverwacht het hoofd op eene doelmatig geplaatste reserve- en divisie-kavallerie, onder aanvoering van den generaal Graaf VON DER GRÖBEN, zoodat men werkelijk zoude hebben kunnen zeggen, dat de aanval op dit punt (Wiskirchen) mislukt was. Na hetgeen ik kon opmerken, dachten de Pruisische monarch en de meeste vreemde vorsten en generaals er even zoo over. De Russische generaal VON BERG, die overal was, waar iets belangrijks voorviel, riep ook met geestdrift uit: *das war fehl geschossen!* De Koning gaf echter last, dat de stelling ontruimd zoude worden, en ik vermeende dat het tijd was zoodanig signaal te geven, wilde men de Rijnlanders met de Bergbewoners en Westfalingers niet te ernstig aan den gang brengen. Ook daar vond ik die geestdrift niet misplaatst, hoezeer ik moest toegeven, dat men ze niet verder den teugel moest geven.

Bij deze gelegenheid had onze waardige overste RIGOT DE BEGNINS, eene alleraangenaamste opdracht te vervullen, waarbij ik hem, zooals wel van zelf sprak, ook nu weder vergezelde. Hij moest namelijk, van wege Z. M. onzen Koning, het kruis der Orde van de Eikenkroon, aan den adjudant van den generaal VON DER GRÖBEN, namelijk aan den 1sten luitenant VON RAPPARD, overhandigen, als een bewijs van Hoogstdezelfs tevredenheid over de manoeuvre-kaart, welke

die officier Zijne Majesteit had aangeboden; eene kaart, die hij met nog twee andere officieren ontworpen had. Lang hadden wij naar den begunstigde gezocht, doch moeilijk was het om de adjudanten en ordonnans-officieren van generaals, en vooral die van den aanvoerder der reserve-kavallerie, aan het lijf te komen, dewijl ze steeds rapporten kwamen brengen, en dan weder dadelijk weggezonden werden om bevelen uit te deelen. De altijd bereidwillige en dienstvaardige generaal VON DER GRÖBEN, de redenen van ons verlangen kennende, en verheugd dat een zijner adjudanten eene koninklijke gunst waardig geacht was, deed nu den heer VON RAPPARD uit het slaggewoel (?) naar ons geleiden, juist in het oogenblik, dat de omtrekking van Wiskirchen, door deze massa kavallerie in *echec* gehouden werd, en er dus een groot voordeel behaald was.

Niet ligt zal ik de verbazing en de vreugde vergeten van dien officier, die ons, bij onze aankomst te Dusseldorf, zijne beste diensten had aangeboden, toen hij, niet wetende wat van hem gevorderd werd, op bevel zijns generaals, zich bij den overste RIGOR vervoegde, en op het slagveld (!) gedecoreerd werd. Ware onze geëerbiedigde monarch op dat oogenblik op het terrein geweest, dan zou ik het welligt gewaagd hebben Hoogstdenzelven eenen anderen Pruisischen adjudant voor te stellen, die destijds een verdienstelijk werk over het Nederlandsche leger, in portefeuille had, en dit ook later, in de kolommen van de zooveel gelezene *Allgemeine Militär-Zeitung*, heeft doen opnemen, en het nu onlangs niet minder verdienstelijk heeft vervolgd over ons O. I. leger. Daardoor toch heeft men in Duitschland onze militaire instellingen leeren kennen en doen waarderen. Ik had zoo gaarne dien dag een vreugdevol pendant van den opgetogen VON RAPPARD willen aanschouwen, als wij om dezelfde beweegredenen, den adjudant E. F. VON FRANSECKY II, uit den kruidamp waarin Wiskirchen gehuld was, hadden moeten tot ons roepen.

Eene andere omstandigheid, van minder opwekkenden aard, was, dat wij allen zoodanig door hemelwater gezegend waren geworden, dat er geen drooge draad meer aan en op ons te vinden was. Het speet ons niet, en de manoeuvreerende troepen voorzeker nog minder, dat te 1°/₄ ure de wapenschorsing aangekondigd werd, en het VII korps op den linker en regter oever van de Rohrbach terugtrok en aldaar bivouacqueerde.

De laatste manoeuvre had op den 10^{den} September plaats, waarbij het VII korps zijne teruggaande beweging zou vervolgen, maar waarbij tevens scheen aangenomen te zijn, dat

er een geregelde slag zou geleverd worden, in de terrein-afsnijding tusschen de Roth- en Râffelbach. Wat de hoofdpunten betrof, scheen dit wel tusschen de beide partijen, en misschien wel op hoogen last, te zijn overlegd, anders ware het moeilijk te voorzien geweest, dat ook het VIII korps juist zulke bewegingen uitvoerde, dat het, ook als het ware door eene zwenking uit eenen grooten flankmarsch, in eene geregelde stelling had kunnen opmarcheren. Wat de overige inleidende bewegingen betrof, deze waren welligt onbekend; ik vermoedde dit ook, aangezien het VIII korps deze bewegingen met zooveel beleid door het bedekte terrein gedaan had, dat wij lang dwaalden vóór dat wij de marcherende troepen ontwaar werden.

Het VII korps stond met zijne geheele magt in eene zeer schoone geconcentreerde stelling, zoodanig, dat alle pogingen tot omtrekking, hetzij door de reserve of het geheele korps, konden vrijdeld worden. Hier erkende ik eene leersame opvolging van hetgeen omtrent dit punt in den *Leidraad* gebezigd wordt, waarop ik ook in dezen brief uwe aandacht getrokken heb.

Het geheele VII korps, welks achterhoede de dorpen Sinzenich, Lövenich, Remmenich en Lusse bezet had, terwijl het hoofdkorps met de reserve-artillerie bij Zulpich, dat is op gelijken afstand van Zulpich, Lövenich en Remmenich post gevat had, kon beschouwd worden in drie bruikbare slagliniën geposteerd te zijn. Overigens stonden al deze troepen door terreinhindernissen zoodanig gedekt, dat wij in den aanvang, op het aangewezen terrein komende, dachten misleid te zijn. Eene zware mist, donkere lucht en stortregenvuijen, deden het overige om het gezigt te benevelen, en daar wij op dat oogenblik ook nog niets van het VIII korps gezien of gehoord hadden, hoezeer wij over het terrein waren gegaan waar het zich moest bevinden, zoo vertoonde deze situatie eene bijna volkomene nabootsing der werkelijkheid.

De linie-posten der achterhoede van het VII korps, hadden hare voelhoorns zoo ver mogelijk uitgespreid, en werkelijk werd men aldaar onrustig, zooals wij van eenige onzer kennissen hoorden, dat de generaal THILE eenen onverwachten zet zoude doen. De steeds toenemende mist was juist niet bijzonder gunstig om dat raadsel op te lossen.

Het VIII korps was werkelijk zeer vroeg uit het kamp bij Bullesheim, en uit de bivouacquen bij Euskirchen opgebroken, om onder begunstiging van den digten nevel, eenen flankenmarsch te doen, den beneden-Bleibach te forceren en een hoofdaanval op den linker vleugel van het VII korps te bewerkstelligen, terwijl de overige punten der stelling, voor-

namelijk te Durcheven, dan eerst ligtelijk zouden geëntameerd worden als de hoofdaanval begon. Van daar die langdurige stilte bij de beide partijen.

Toen wij nu een weinig later het gordijn zagen optrekken, en de te zamengetrokkene stelling van het VII korps gemakkelijk toeliet de reserve naar den bedreigden vleugel af te zenden, terwijl het centrum en de rechter vleugel sterk en geconcentreerd genoeg waren, om eene offensieve beweging op den aanvallenden vijand te maken, — toen, zeg ik, begrepen wij, dat het in den *Leiddraad* slechts aangeduide beginsel praktisch moest vertoond worden. Mij kwam het voor, dat zoodanig grondbeginsel, op eene dusdanige praktische wijze, met al den uiterlijken schijn eener *improvisatie* voorgesteld, meer afdeed dan honderd theoretische lessen, terwijl ik daarenboven het er vrij stellig voor hield, dat alleen de beide hoofden, het omtrent de voornaamste punten eens waren; zoodat de onderbevelhebbers en het overige kader toch geroepen werden, om *auss der Stegreiff*, naar de omstandigheden te handelen.

De manoeuvre eindigde met een groot spiegelgevecht in de vlakte voor Zulpich, en daar het welscheen dat het restant der exercitie-patronen feestelijk verbrand moest worden, zoo werden onze ooren vergast op een allesverdoovend geweer- en kanonvuur, zelfs op phantastisch korte afstanden op elkander gelost. Sommige toeschouwers vonden dit een heerlijk tafereel, doch het deed mij leed met dit oordeel niet zoo volledig te kunnen instemmen; zelfs kwam het mij verbazend onbevallig voor, dat de brave troepen (er zullen ongeveer 48000 man tegenover elkander gestaan hebben) zoo moedig op elkander, tot op denkbeeldig kleine afstanden, bleven schieten, en de artillerie, evenmin als het kleingeweervuur respect inboezemde. Meer beviel mij de stelling van het VII korps, ten opzichte van deszelfs terugtoegtslinie op Duren, verzekerd door vijf schraagbruggen *à la Birago*, en de beschikkingen omtrent den terugtogt, die de overwinnende partij moeilijk zoude hebben kunnen beletten.

Daarmede waren dan de eigenlijke groote manoeuvres besloten, en gelukkig dat de lieve zon, die den geheelen morgen blindemannetje gespeeld had, toch eindelijk de «gerangeerde bataille bij Zulpich» met ontbloot gezigt bekijken wilde en den te sluiten vrede eens regt luisterrijk bestralen. Z. M. de Koning van Pruisen gaf daartoe het signaal — wel te verstaan, tot het schorsen der vijandelikheden, en tevens tot het verzamelen van de korps-, de divisie- en brigades-bevelhebbers der beide korpsen, om

Hoogstdeszelfs persoon. Z. M. onderhield zich lang met deze heeren, en scheen neven den lof dien hij toezwaide, echter ook eene reeks van kritische aanmerkingen te maken. Wij trokken af, moe en nat, en moesten nog eenen goeden rit maken om onze kolonne postrijtuigen te bereiken. Wij reden vele naar het bivouac trekkende troepen voorbij, die nog fiks doorstapten, ofschoon zij dagelijks ten minste 10 tot 14 uren hadden gemarcheerd, over berg en dal, stroom en bosch, nu nat geregend en dan weder onder verzengende zonnestrallen: waarlijk, zij hadden zich goed gehouden, de krachtige landwehrmannen vooral.

Na deze zeer vlugtige schets, zult gij voorzeker een algemeen overzicht als dessert verlangen. Doch hoe dat te geven bij de weinige ruimte die mij nog overblijft? Over het nuttige, over het doelmatige, over het noodzakelijke en over het ondoelmatige, ja schadelijke der vredes-manoeuvres, is reeds zooveel gezegd en geschreven, en de rijkbegaafde Pruisische kolonel von BRANDT heeft, in laatste ressort, door zijne brochure: «*Ueber Uebungen und Manöver im Frieden*,» zooveel licht over dit onderwerp verspreid, dat het oprakelen dezer bekende zaken, met grond en regt, door u zou afgekeurd worden. Op dit punt kan ik dan eveneens kort wezen, omdat gij uit het voorgaande reeds zult hebben kunnen opmaken, welke punten van leering en beschouwing mijne aandacht bijzonder hebben bezig gehouden.

Volgens mijne — altijd zeer beperkte, doch onbevooroordeelde — inzigten, dient men hierbij twee voorname punten van overweging zeer scherp in het oog te houden: 1°. de geest die in het kabinetsbesluit van 12 Julij 1840, heerscht, en wel bijzonder in den *Leiddraad*, die het nieuwe vredes-manoeuvrereerstelsel, in groote, maar zuivere omtrekken schetst, en 2°. in den geest welke bij de uitvoering te dezer gelegenheid voorzat.

Wat het eerste punt betreft, ik geloof, dat verreweg de groote meerderheid van alle onbevooroordeelde beschouwers, welke den *Leiddraad* aan hunne kennis, ervaring, belezenheid, soldatenkennis, en vooral aan algemeene menschenkennis toetsen, zullen erkennen, dat hij duidelijk al de hoofden zelfs de meeste nevenfeilen der vredes-manoeuvres aanwijst, zooals ze gewoonlijk bij de Europesche legers — welligt geen enkel uitgezonderd — begaan worden. Verder, dat men daarin vindt wenken en leeringen, hoe men die gebreken ontgaan kan, zoo men zich slechts kan vereenzelvigen met den geest en het eigenlijke wezen der oorlogsvoering, en zich ontdoen kan van de knellende banden van vredesgewoonten, en, als een gevolg daarvan, van eene geestlooze

parade-taktiek. In tegenoverstelling van deze, wordt met des te meer zeggingskracht gewezen op het beoefenen der oorlogs-taktiek, waarbij het in de elementaire taktiek grondig opgekweekte oordeel van den officier, de krachten en vermogens van den soldaat, hetzij te voet, of te paard, of bij het geschut strijdende, in de volkomenste harmonie moet zoeken te brengen met de krachttuioefening van paard en wapentuig, en tevens met den aard en de gesteldheid van het terrein en den bodem, en met alle voorkomende localiteiten.

Alles wat de geestrijke RÜHLE VON LILIENSTERN, in zijn bijna onovertrefbaar *Handbuch* over het *wezen* en den *vorm*, in twee volumineuse boeken geschreven, wat VON CLAUSEWITZ over den *geest* en het *beleid* geschetst heeft, zoowel in zijne theorie, als historie, is in zin en bedoeling opgenomen in het meermalen aangehaalde *voorschrift*. Men leze dit commentariceerde stuk in VON DOLFFS «*Eskadronsdienst*» als men deszelfs strekking niet heeft kunnen vatten uit de uittreksels, welke ik in dezen brief heb laten voorafgaan.

De geest waarmede de koninklijke ontwerper en de samenstellers dit stelsel hebben willen bezielen, schijnt dus zeer juist en doeltreffend te zijn; zoodat men, het daarover eens zijnde, zich moet afvragen: Hebben de manoeuvres waarvan hier sprake is, in de uitvoering allerwege dien geest doen kennen? Zoodoende komen wij op het *tweede punt*.

Nemen wij tot dat einde bepaald voor oogen, de hoofdgebreken, waaraan men zich bij de vredes-manoevres veelal schuldig maakt, zooals die ook in de brochure: *Ueber Uebungen und Manöver im Frieden*, opgeteld worden, te weten:

1. Valsche strategische inleidingen.
2. Het onjuist begrijpen en uitvoeren van de ideeën der kommanderende generaals, door de hoogere hoofd-officieren.
3. Het verzuimen van taktische grondstellingen.
4. Overijling in de bewegingen, en eindelijk
5. In de onrust der kommandanten van de hoogste rangen af, die alles zelve zouden willen leiden, bevelen en uitvoeren.

Ik geloof niet, wat het eerste betreft, dat er een ongunstig oordeel over de hoofdleiding is geveld geworden; integendeel, vele bevoegden vermeenden te kunnen beweren, dat de generaals VON PFUEL en THILE, beiden de sprekenste bewijzen hadden gegeven, dat zij in de volkomenste harmonie met den geest van het manoeuvreerstelsel, en alzoo uiterst leerszaam hunne taak behandeld hadden.

Wanneer de korps-manoevres in de omstreken van Dus-

seldorf uitgevoerd, hadden doen zien, dat er nog veel moest gedaan en bestudeerd worden, om niet bij herhaling in de feilen, aangewezen in de vier volgende punten, te vervallen, dan geloof ik met eenigen grond te mogen beweerden, dat de korthed en bondigheid der dispositiën van de beide opperbevelhebbers, benevens de duidelijkheid hunner mondelinge toelichtingen over hetgeen zij eigenlijk beoogden, en de grootere speelruimte welke aan de chefs der onderdeelen gelaten was, veel gedaan hebben, om de zonden tegen punt 1, 2 en 5, zoo al niet geheel voor te komen, dan toch weinig of niet merkbaar te maken.

De grootere ruimte welke bij de inleidende bewegingen moesten worden doorgelopen, en de kalmte bij de beschikkingen heerschende, de bedaardheid, welke de beide opperbevelhebbers voortdurend bleven behouden, hebben voorzeker mede allergunstigst gewerkt, om voor te komen, dat men in de groote bewegingen geene overijling waarnam. De *inleidende bewegingen* waren daardoor des te leerzamer; immers, men had tijd om te zien wat er verrigt was, en wat er gedaan werd, en hoe en op welke wijze men tot het gevecht overging. Tot zoo verre vonden wij den, in den *Leiddraad* aanbevolen geest vrij doorgaande heerschen. Toen men echter tot de eigenlijke gevechts-momenten overging, toen ook kwamen — uit den aard der zaak, maar ook vooral wegens het zondigen tegen het *derde* der hierboven aangehaalde punten — vele onwaarschijnlijkheden en zelfs ongerijmde vooronderstellingen, aan den dag. Dat het beeld des oorlogs, dat men toch wil voorstellen, daardoor somwijlen allerzonderlingst wordt toegetakeld, weet iedereen die troepen in een spiegelgevecht heeft gezien. Het geknal van het geschut en klein geweervuur, is daarbij dikwerf het eenig herkenningsteeken der werkelijkheid.

Dat de geest van den *Leiddraad*, ook ten opzichte van het getrouw naarkomen van taktische grondstellingen, nog geenszins algemeen bij hooge en lagere officieren ingang gevonden had, daarvan kon men zich ruimschoots overtuigen. Het verwonderde mij echter niet dit aan te treffen; meer verwonderde het mij, dat vele beoordeelaars daarop zoo hevig vielen. De datum van het hierbedoelde kabinets-besluit, en het tijdstip waarop wij door het VII en VIII korps, eene eerste proeve van toepassing zagen afleggen, verschilde slechts 26 maanden, en dat tijdsbestek is wat kort om den *ouden mensch* geheel af te leggen.

Men vrage zich liever af: zal men een vredesgevecht *kunnen* leveren, zonder eene reeks van onwaarschijnlijkheden te berde te brengen, die dan wel den jongen officieren, welke de

werkelijkheid nimmer gezien hebben, eene verwarring van valsche begrippen moeten inprenten: eene omstandigheid welke voornamelijk haren schadelijken invloed op de jonge officieren der artillerie moet uitoefenen.

In gemoede gesproken, geloof ik, dat dit vraagstuk moeilijker op te lossen is. Ik geef toe, dat, indien men alle officieren, van welken rang en ouderdom ook, met den geest van den Leiddraad kon bezielen, er vele, ja zeer vele onwaarschijnelijkheden zouden bemanteld worden; doch ook dan nog vereenig ik mij met het gevoelen van velen, dat men in elk vredes-manoeuvre-stelsel, de kleinst mogelijke ruimte moet laten aan de zoogenaamde spiegelgevechten, en vooral aan de zoogenaamde *gerangeerde batailles*.

Dat men uit eene ingenomene stelling, in bosch, defilé, dorp, kasteel of ander terreinvoorwerp, geweer- en geschutvuur laat ontwikkelen, dáár waar het te passe komt, om den aanvaller te doen zien, hoe die localiteiten bezet zijn en aan welke verrassingen de aanvaller dikwerf blootstaat; dit is noodzakelijk, doch dusdanig vuur moest dan ook alleen voor zulk een doel, en om die reden kort van duur zijn. Dat men somwijlen een aantal losse patronen, door eenen talrijken troep laat verknallen, ook dit heeft zijne goede zijde, om te doen zien hoe het gezigt door den kruidamp beperkt wordt, en hoevele schoone theoriën over het beoordeelen van afstanden, scherpte in het rigten, in rigtoestellen, enz., enz, door dien rook verduisterd worden. Maar, ik herhaal het, zoo min mogelijk gevechten.

Hoe men de zaak dan ook beschouwe, de goede en leerrijke zijde van zoodanige manoeuvres bestaan, naar mijn gevoelen, in de marschen en bewegingen, welke als inleiding tot het nemen eener stelling dienen, en welke voor de vuist, naar den aard van de positie der tegenpartij, naar gelang van het terrein en de bodemgesteldheid, moeten gekozen en bezet worden. Wanneer men zich daarbij bepaalde, om vervolgens de voor- en nadeelen der wederkeerig ingenomene positiën, het al of niet zaakkundig partijtrekken van de terrein- en bodemgesteldheid aan eene onpartijdige beoordeeling te onderwerpen, en datgene te herstellen, te veranderen of te wijzigen, wat gebrekkig bevonden werd, dan voorzeker, zou, mijns inziens, de leerrijke zijde onverdeeld op den voorgrond staan, en eene leerschool voor alle rangen kunnen opleveren. Ook dan moest de artillerie hare stem kunnen verheffen bij de discussie, om op de plaats zelve met der daad te bewijzen, hoe weinig de kennis van haren eigenlijken werkring onder de aanvoerders der andere wapenkorpsen bekend is, of voor 't minst hoe blijkbaar weinig ze gewaardeerd wordt. Zij zou dan

ook overtuigend kunnen aantoonen, dat ook hare aanvoerders moeten bekend gemaakt worden met het doel der beweging tot en in het gevecht.

Op deze wijze zouden de meeste feilen en ongerijmdheden niet kunnen ontsnappen aan hen die geroepen zijn om lof en berisping uit te deelen. Zij toch kunnen niet overal wezen, vooral wanneer de ruimte zoo groot genomen is, om de inleidende bewegingen niet te beperken, en deze bewegingen onafgebroken worden voortgezet. De openlijk kenbaar gemaakte berisping treft bij zulke gelegenheden, gewoonlijk, de geringste feilen; terwijl de groote massa van onopgemerkte leemten en gebreken, juist omdat de critiek er geen oordeel over uitgesproken heeft, plaats nemen bij de aan den dag gelegde bewijzen van beleid en tactische bedrevenheid.

Alle nabootsingen van den oorlog — ik herhaal het — waarbij de hoofd- en leerrijkste momenten zich oplossen in een oorverdoovend geknal van geschut- en geweervuur, en waarbij de kruidamp dikwerf de valsche begrippen en verkeerde veronderstellingen bij de onderdeelen, omhult en onzichtbaar maakt, zullen toch altijd eer schadelijk dan leerzaam blijven. Eene, met de ware begrippen en grondbeginselen der oorlogsvoering gewapende, en op de lessen en voorbeelden der krijgsgeschiedenis gegronde, kunstregterlijke beoordeeling zou hier als leermeesteresse kunnen optreden; en om hare bemoeijing mogelijk en uitvoerbaar te maken, zou, zoo als ik hierboven reeds zeide, elk stelsel van vredeoefeningen zich alleen dienen te bepalen tot de *strategische inleiding, den stilstand in de opvolgende positiën*, en in de *schetsing* der marschen en positiën. Daardoor zou de leering zich uitstrekken tot in het winter-wetenschappelijk onderhoud der officieren, die door het materieel van het bekende *Kriegsspiel* zouden kunnen verduidelijkt worden.

Overigens bragt men algemeen der waarheid hulde, en kende men aan den verlichten Pruissischen monarch de onwaardeerbare verdienste toe eener toenemende beperking der parade-manie bij zijne troepen, en der opening van het ruimste veld voor de, op de theorie en ervaring gegronde, krijgsofvoeding van alle militairen, van den soldaat af, tot den hoogsten rang in de militaire hiërarchie toe.

Eenzoo moest men erkennen, dat er veel kennis, inspanning en onbeperkte dienstijver toe behoorde, om zooveel *ensemble* te brengen onder troepen die slechts kort onder de wapenen blijven, en, in weerwil daarvan, de instructie nog zoo grondig bij het staande leger te geven, dat men bij de laatste manoeuvres, geen onderscheid tusschen linie en Landwehr konde opmerken. Maar nog meer bewonderde men den

geest, waarmede linie en Landwehr beziel schenen om te vol-
doen, niet slechts door houding en tenue, maar ook door
strengte krijgstucht en volharding in het doorstaan der vermoei-
jenissen en ontbeeringen, die waarlijk niet geringer waren, dan
in den werkelijken oorlog.

Die feilen en gebreken der vredes-manoeuvres, die, in alle
gevallen zeer moeilijk te vermijden zijn, ter zijde gesteld,
vermeen ik, als slot van dit vlugtig overzicht, er nog te mo-
gen bijvoegen, dat het groote militaire schouwspel, dat wij
sedert 16 Augustus hadden bijgewoond, ons de overtuiging
had gegeven, dat de deugdelijkheid van het reeds zoo krach-
tige militaire stelsel van Pruisen, onder het bestuur van
deszelfs tegenwoordigen hoogstbegaafden Koning, eene nog
meer ontzagwekkende ontwikkeling te gemoet gaat.

Na zulk eene uitweiding op het manoeuvre-terrein — die ik
evenwel nog, tot mijn leedwezen, uit eene massa van 143
bladzijden folio copij, tot op eenige weinige bladzijden druks
heb moeten beperken — wil ik u weder eene vlugtige schets
onzer overige tijdkortingen mededeelen.

Onder deze tijdkortingen mag ik nog wel met een paar
regels aan den gastvrijen koninklijken disch gedenken, waar-
aan wij het ons, *par ordre du Roi*, goed lieten smaken,
en ons uitmuntend amuseerden. De tweeledige bedrijvig-
heid onzer voedings-organen en die van onzen geest, vond
de heerlijkste stoffe tot opnemings en verduwing; voor het
eerste zorgde de onvermoeide kolonel VON WEBER, terwijl
de verscheidenheid der gasten ons ruimschoots de gelegen-
heid aanbood, om ons te onderhouden over de onderwer-
pen die zich dagelijks voordeden. Gij hebt mij meermalen
gevraagd naar den geest welke bij deze gastmalen heerschte,
vooral met betrekking tot de kleinere Deutsche staten, waar-
van toch zoovele officieren waren opgekomen, en derhalve
mede tafelden. Als met die vraag bedoeld wordt, of er
uitsluitend een Pruisische geest merkbaar was, dan kan
ik, zonder aarzelen, *neen* antwoorden. Ook in dat opzigt
komt alle eer toe aan den kolonel VON WEBER, die de hem
opgelegde taak uitmuntend scheen begrepen te hebben. Hij
toch was het, die door de toasts, welke hij ieder' middag
uitbragt, als het ware, dien geest, of de algemeene opmerk-
zaamheid regelde; en het zij dat hij beurtelings het een of
ander vorstenhuis, of aanzittend generaals-persoon gedacht,
altijd straalde het thema, *Deutsche eenheid en kracht*, door
innige verbroedering en ineensmelting van alle vorsten-
en volkenbelangen, in het *algemeene en eenige Deutsche belang*,
door alles heen. Hij verstond ook de kunst, om zijne Duit-
sche landgenooten dikwerf tot groote geestdrift te stemmen,

zoo zelfs, dat dit enthousiasme wel eens stuitend werd voor
andere, niet Deutsche gasten, en vele malen beklaagden wij
den eenigen Franschen officier, den kapitein DE GAUJAL,
adjutant van den generaal OUDINOT, welke te Bonn zijne
eerste visite bij de Pruisische troepen gemaakt had. Het
was dan ook moeilijk, om, bij eene vereeniging van officie-
ren van alle Deutsche bondstroepen, te vergeten dat het een
Duitsch feest was, en daar geen partij van te trekken, om
Deutsche nationale gevoelens op te wekken, en niet wat ver-
der te gaan, dan de Pruisische monarch bij het leggen van
den steen aan den Keulschen Dom. Meermalen hoorde men
hier en daar, ten gevolge der inleidingen van toasts, eene
krachtige Deutsche stem: « *Sie sollen ihm nicht haben,* »
enz., opgaan. De andere Fransche officier, van de voorma-
lige *Garde du corps*, de kapitein D'ETCHEGOYEN, kwam nog
later, en was niet in de gelegenheid de aanvallen der Duit-
sche geestdrift te moeten doorstaan. De laatste echter, een
(door de voorstanders van het *juste milieu*, met het *incor-
rigible* betitelde) *legitimist*, en voor het overige de luchtige
en geestige Franschman gepersonifieerd, had welligt *corus*
gemaakt, altijd ten opzichte zijner staatkundige wederpartij,
tot zoolang de zijne zegevierde. Van een Duitsch standpunt
gezien, was eene dusdanige manifestatie zeer natuurlijk.

Aan nationale toasts ontbrak het dan ook niet; en op
eenen middag, dat verscheidene hoogleeraren van de uni-
versiteit te Bonn aan tafel genoodigd waren (den 8sten Sept.)
waaronder zich ook de beroemde SCHLEGEL bevond, dachten
wij dat er een wedstrijd voor de welsprekendheid geopend
was. Aan kracht, geestdrift en echten militairen zin, zelfs
in natuurlijke welsprekendheid, streefde echter geen der
sprekers, den tafelvoorzitter, VON WEBER, te boven.

De ridderlijke CROSSARD, die zich ook eens in gebroken
Duitsch, op dat gladde ijs waagde, toonde met der daad,
dat er eene tafelwelsprekendheid bestaat, waarvoor nog geene
vaste regelen voorgeschreven zijn: *Il avait si bien composé
et décomposé sa période, qu'elle volait dans les airs, la tête
en bas et les bras pendans.*

Onder de oude krijgers, die, even als CROSSARD, reeds se-
dert lang de activiteit hadden vaarwel gezegd, doch zich
nogmaals onder hunne Deutsche oude en jeugdige kameraden,
hadden willen mengen, leerden wij den braven gepension-
neerden Oostenrijkschen kolonel CALL-CULMBACH kennen, een
officier die zich in den veldtocht van 1813 met roem overdekt
had. Hij was een echt type van een oud krijgsman, ijzersterk,
altijd opgeruimd, vol leven en vuur, te paard bij de ma-
noeuvres, en lustig als een jong tweede luitenant onder de

krijgskameraden en aan tafel, die ieder, zonder onderscheid van jaren of rang, als het glas in de hand was, krijgskameraad noemde; doch wanneer hij met burgers den beker der vreugde ledigde, deze, met den bijzonderen, doch veelbeteekenenden groet van champagne-kameraad onderscheidde. Hij scheen overal te zijn, waar groote troepenbewegingen plaats hadden, om, zoo als hij zich uitdrukte, het *metier* niet te vergeten, waarom hij ook door den vriendelijken Aartshertog JOHAN vertrouwelijk «der alte Sigener» genoemd werd. Hij was zeker een van diegenen, welke bij de toosten, ter eere van Duitschland en den Duitschen krijgsgroet, de meeste geestdrift aan den dag legde. Op het laatste *dejeuner*, dat ons in naam des Konings werd aangeboden (den 13^{den} September), geraakte de oude man zoodanig in vuur door den afscheids-toast van den kolonel von WEBER, dat hij al de gasten verzocht, om, waar of hoe zij hem mogten ontmoeten, hem te begroeten met het parool: «God groet u, oude soldaat,» om de beste ontvangst van hem te verwachten. Menige anekdote uit zijn leven en uit het leven van beroemde chefs, heb ik uit zijnen mond opgevangen. Onder de andere, nog niet door mij genoemde vreemde officieren, waaraan ik steeds met de aangenaamste herinnering zal gedenken, mag ik vooral den Badenschen majoor HOLTZ niet vergeten; hij was een van de weinige Duitsche officieren, welke de decoratie van het Fransche legioen van eer uit het keizerrijk droeg.

In mijnen volgenden en laatsten brief, zal ik u, even beknopt, eenige mededeeling doen der voornaamste feesten, welke wij tijdens ons verblijf hebben bijgewoond.

Militärische Briefe

MINUS

VERSTORBENEN

AN

SEINE NOG LEBENDEN FREUNDE.

ZESTIENDE BRIEF.

Olympus, den 13^{den} Januarij 1838.

Soirée bij MINERVA; haar oordeel over het doen en laten der Duitschers; MARS en BELLONA zijn in geheime verstandhouding tegen haar. — Debatten over de beste wijze om groote rivieren te verdedigen. — De theorie des afgestorvenen over de rivierverdediging; bedenkingen daartegen en wederlegging deser bedenkingen. — Het voorstel wordt gedaan om een ijzeren spoorweg aan den regter oever van den Boven-Rijn daar te stellen.

Voor eenige dagen was er eene groote soirée bij MINERVA, waar ook haar zuster en broeder tegenwoordig waren, 't geen

eene zeldzaamheid moet zijn. MERCURIUS, die, als naar gewoonte, mij kwam uitnoodigen, zeide mij in vertrouwen, dat het MINERVA's voornemen was, er een wetenschappelijk onderhoud te doen plaats hebben, maar dat zij niet te kennen gegeven had, of zij daartoe nog bijzondere uitnoodigingen zou doen, en of zij het onderwerp van discussie wilde opgeven, dan of het aan het toeval moest worden overgelaten, tot welk onderwerp het gesprek zou leiden. «Zij is een weinig bevreesd voor de plagerij van hare zuster en haren broeder,» voegde MERCURIUS er bij, «want MARS laat geene gelegenheid voorbijgaan, om zijne geleerde zuster te bedillen, en vindt daarin maar al te veel steun bij BELLONA. Dit is dan ook zeer natuurlijk, want gij moet reeds sedert lang hebben opgemerkt, dat de beide laatstgenoemden het beginsel van den aanval vertegenwoordigen, terwijl MINERVA, daarentegen, het beginsel der verdediging voorstaat; eene verdediging, geenszins bestaande in een lijdelijk verdragen, maar uit een schild dat bliksemstralen uitschiet. Zoo is toch haar kunststerm, niet waar, heer generaal?» — De slimme godenbode zag mij bij deze woorden schalkachtig lagchend aan, en zeide bij het heengaan: «Ik wensch u veel geluk in die zaak, MINERVA zal er u dankbaar voor zijn.» — Reeds vroeger meen ik u eens geschreven te hebben, dat MERCURIUS hier eene zonderlinge rol speelt; schoon door de Goden niet zeer geacht, wordt hij echter door de overige olijmpische bewoners, wegens zijne sluwheid en dubbelzinnigheid, zeer gevreesd. Slechts de gekroonde hoofden geven om hem niet veel, daar zij allen onder JUPITER's bijzondere bescherming schijnen te staan, en de halfgoden tegen hen niets vermogen. MERCURIUS laatste woorden schenen mij toe, niet zonder bedoeling te zijn gesproken, doch ik zocht te vergeefs hunne geheime beteekenis te raden. Het hoofd vol gedachten, naderde ik mijne schrijftafel, doorbladerde werktuiglijk de stukken onzer vroegere wetenschappelijke verhandelingen, las het register door, en was niet weinig verbaasd, toen ik daar het woord «rivierverdediging» in vlammeende letters zag geschreven staan, welke echter, toen ik dat woord op den toon der verwondering luid uitgesproken had, oogenblikkelijk weder in gewoon letterschrift veranderden.

Dat is een wenk van MINERVA, dacht ik bij mij-zelfen; zij wil mij daardoor te verstaan geven, dat dit onderwerp heden ter spraak zal komen, en mij den tijd verschaffen om mij tot de discussie daarover voor te bereiden. Ik heb over dit onderwerp mijne bijzondere meening, die met die mijner voorgangers zeer strijdt (1); intusschen hoop ik toch ze tegen iedereen te kunnen verdedigen. Reeds wilde ik naar mijne bibliotheek gaan, om nog spoedig het een en ander na te zien, wat ik en anderen voor de rivierverdediging bijzonder aangevoerd heb, toen de generaal VALENTINI binnenkwam, om mij af te halen; de lectuur moest al-

(1) Niet zooveel als de schrijver gelooft, want de generaal ROGNAT, in zijne *Considérations sur l'art de la guerre*, en H. VON BRANDT in zijn *Handbuch für den ersten Unterricht in der höheren Kriegskunst* (Berlin 1829) hebben trachten te bewijzen, dat bij groote rivieren de verdediging sterker dan de aanval is.

zoo achterwege blijven, want ik mogt mijn geheim niet ver-
raden.

De zoogenoemde tempel van MINERVA ligt in dat gedeelte van de olympische voorstad, 't welk de Franschen het *quartier latin* noemen. MARS heeft insgelijks een tempel in de voorstad, en de Franschen laten zich er niet weinig op voorstaan, dat men dit stadsgedeelte gewoonlijk het *quartier français* noemt. Deze tempels zijn echter niet anders dan de officiële hôtels, die MINERVA en MARS van tijd tot tijd bewonen, om het openbaar verkeer gemakkelijker te maken. VALENTINI stelde mij voor, om den weg naar MINERVA's tempel te voet af te leggen, 't geen mij zeer beviel. Toen wij echter aan de hoofddeur kwamen, werd ons te kennen gegeven, dat MINERVA hare gasten dezen avond op het winterpaleis, dat is, op den hoogen Olympus zou ontvangen. Verwonderd daarover, bezagen wij wat nauwkeuriger onze uitnoodigingskaarten, en ontdekten terstond onze dwaling. Onze verlegenheid was nu echter niet gering, want op den hoogen Olympus komt men slechts door middel van luchtschepen, die allen onder het opzigt van MERCURIUS staan, welke het geheele gezelschap, behalve ons beiden, reeds ter bestemder plaatse gebragt en de schepen aldaar gelaten had. Alle gelegenheid was ons alzoo benomen, om aan de ontvangen uitnoodiging te voldoen. Mismoedigd hierover wilden wij huiswaarts terugkeeren, toen MERCURIUS eensklaps voor ons stond, allerhande verontschuldigungen deed, dat hij ons de verzamelaars niet genoemd had, en terstond voorbereidelen maakte om ons daarheen te brengen. Dit alles was echter geen bloot toeval, maar een verraderlijke streek van den loozen knaap, die, zooals ik later vernam, geheimen last van MARS gehad had, om mijne aankomst zoolang mogelijk te vertragen.

Toen wij het winterpaleis van MINERVA binnentraden, vonden wij in deszelfs onmetelijke zalen, een zeer talrijk gezelschap van meer dan 20000 beroemde generaals, geleerden en kunstenaars van alle natiën. Wij gingen deze schitterend verlichte zalen door, waar de menigte gaskaarsen wel de zuchten van alle fransche windbuidels gedurende een half jaar geslaakt, mag bevat hebben (1), en wel zoo spoedig als de welvoeglijkheid gedoogde, om onze hulde aan de hooge gastvrouw te brengen. MINERVA zat tusschen MARS en BELLONA, met wien zij in levendig gesprek was; zij gaf ons met de hand een wenk om verwijderd te blijven, doch liet mij spoedig daarop door APOLLO weten, dat zij mij in haar kabinet zou verwachten, waarheen ik door een' geheimen trap werd geleid.

De godin liet zich lang wachten, en daar men mij geheel alleen gelaten had, had ik tijds genoeg, om mijne oogen op mijn gemak te laten rondweiden. Het eerst en spoedigst werden mijne blikken geboeid op eene groote wandkaart, die het stroomgebied van den Rijn voorstelde. Digt daarbij stonden verscheidene kleine tafels, vol fransche brochuren, wier inhoud uitsluitend liep over ontwerpen tot verovering van het geheele land op den linker Rijnsoever. Sommige schrijvers dier vlugschriften waren zelfs daarmede nog niet tevreden, en poogden de noodzakelijkheid te bewijzen, dat men zich ook van het Schwarzwaldgebergte en van alle

op den regter Rijnsoever gelegene vestingen en steden meester maakte.

Nog in overpeinzing daarover verzonken, trad MINERVA door eene verborgene tapijtdeur in het kabinet, beval mij plaats neven haar te nemen en sprak tot mij de volgende woorden: « Gijl. Duitschers zijt een zeer naauwgezet en geleerd volk, waarom ik ul. ook altijd lief gehad heb; maar nog zeer traag en langzaam van aard, niettegenstaande het ul., na zoo veel bittere ondervinding, eindelijk duidelijk moest geworden zijn, dat alle wetenschap en kunst ul. niets baat, zoo zij niet gepaard gaat met de noodige dozis kracht van wil, kloekheid en welberadenheid. Niettegenstaande alle historische kennis, waarop gijl. u gewoonlijk gaarne verheft, niettegenstaande alle liefde voor klassische studien, weet gij toch zeer weinig praktisch nut er uit te trekken. De bloem uwer jongelingschap moet grieksch en latijn leeren, zooveel het hoofd maar bevatten kan, om daarna ontwerpen voor de schoonste staatsregeling te kunnen maken, lange redevoeringen te kunnen houden, en wat dies meer zij. Nogtans trekt gijl. uit de geschiedenis der Grieken en Romeinen weinig goede en praktische lessen. Dat de Franschen gaarne de rol der oude Romeinen zouden willen spelen, en, gelijk deze toenmaals de geleerde Grieken, ul. Duitschers onder het juk willen brengen, dat ontsnapt ulr. hoogergeroemde scherpzinnigheid, en wanneer soms de een of ander onder u de vrees daarvoor bevangt, dan beroepen de anderen zich terstond op de staatsverdragen, en houden dergelijke staatkundige overtredingen voor eene onmogelijkheid! Groeijen de klassiek gevormde jongelingen tot mannen op, en vinden zij niet spoedig een voordeelig ambt, dan worden zij ontevreden, platoniseren over nieuwe staatsregelingen, zien in de noodzakelijke strengheid der wetten, buiten welke geen regeringsvorm kan bestaan, eene ondraaglijke hardheid, worden demagogen van de ergste soort, gevoelen zich ongelukkig, verlaten hun vaderland, of banen zich den weg tot de eene of andere staatsgevangenis, waar men hun tijd geeft om over hunne ultramontaansche dwaasheden na te denken.

« Gijl. hadt eens in Pruisen een' Koning, die beter wist dan eenig ander, hoe men met de Franschen moet omgaan; nu eens streefde hij hunne ijdelheid, dan toonde hij hun groote minachting, en tuchtigde zelfs, met den geesel der satyre, eene der maitresses van LODEWIJK XIV, die den grootsten invloed bezat. Daarbenevens versloeg hij bij menige gelegenheid de fransche legerbevelhebbers. Had toenmaals geheel Duitschland aan FREDERIK den groote gehoorzaamd, dan had de spies kunnen omgekeerd, en den Franschen al het land weder ontrukkt worden, dat voormaals tot Duitschland gerekend werd; maar, in plaats daarvan, zocht men dezen koning te vernederen, zijn land te verbrokkelen, en riep daartoe de Franschen en Russen ter hulp. Zoo kortzigtig, bekrompen en zelfzuchtig was te dier tijd de staatkunde der Duitsche mogendheden!

« Mijn broeder MARS had toenmaals nog eene groote en bijzondere liefde voor Duitschland, vooral voor ul. Pruisen, en wij beiden waren er op bedacht om u door gelukkige oorlogen groot en magtig te maken; maar gijl. Duitschers verviel spoedig daarna weder in de oude laauwheid en verdeeldheid. Op ieder blad van uwe geschiedenis staat met

(1) Toespeling op hetgeen in den zevenden brief voorkomt.

grooten letteren te lezen: *verzuimde gelegenheden tot nationale groot- en eenheid*. De gevolgen daarvan zijn bekend. MARS en ik werden het daarom te zamen eens, dat gijl. slechts door NAPOLEON'S tuchtroede kondt verbeterd worden; eene roede welke wij u dan ook een tijdlang gevoelen lieten. Het middel bleek voortreffelijk te zijn, en door onzen bijstand gelukte het ul., de overmoedige Franschen voor hunne oude en nieuwe misdrijven te tuchtigen. De verstandigsten en voorzigtigsten onder ul. waren schrander genoeg, om voor te stellen, dat de gelden, die tot schadeloosstelling van de Franschen geëischt werden, moesten worden gebruikt tot de versterking uwer westelijke grenzen, door middel van fortificatiewerken; en met der daad werd daartoe ook besloten. Naauwelijks echter hadt gijl. dit verstandig besluit genomen, of gij begingt weder den ouden misslag, dat ge u namelijk over de wijze van uitvoering niet verstaan kondt. De zaak werd alzo voorloopig uitgesteld, het geld tegen zeer matigen interest uitgezet, waardoor gijl. den grondslag legdet tot den onmetelijken rijkdom van een handelshuis, dat zich later tot den rentmeester van bijna alle duitsche vorsten verhief, en daardoor geen kleinen invloed op de buitenlandsche staatkunde verkreeg.

« Toen, vijftien jaren na den tweeden Parijschen vrede, in Frankrijk en in de Vereenigde Nederlanden, andermaal eene omwenteling uitbrak, oogstet gijl. een deel der nadeelige gevolgen in van uwlieders verzuim en staatkundige dwaasheden. De propaganda hield ul. schaaakmat! Dat was betreurenswaardig! Intusschen werden er toch eenige verkeerde uitwassen uwer staatsregelingen gesnoeid, en dat was noodzakelijk en goed. Doch naauwelijks ging de staats-machine weder zonder merkelijke wrijving haren gang, of het oude kwaad kwam weder voor den dag. Van wege al het redeneren en al het geschrijf kondt gijl. niet tot handelen komen. Steeds naar het allerbeste strevende, was ul. het goede te slecht. Het optimisme verhinderde u tot het noodzakelijke over te gaan; en nog altijd zijn de westelijke grenzen zonder genoegzame bescherming, is uwlieders weerstelsel gebrekkig, schoon gijl. sedert twee-en-twintig jaren peinst en beraadslaagt over het aanleggen van vestingen en de verbeteringen in het krijgswezen.

« Gedurig door BELLONA aangedreven, heeft MARS u reeds sedert lang de Franschen op den hals willen zenden; want zijn geduld is ten einde; doch tot nog toe heeft hij aan mijne beden om toegevendheid gehoor gegeven, en de Franschen op Algerie doen losrukken. Aangezien zij echter hunne rekening aldaar niet maken, willen zij zich in Duitschland voor de geleden offers schadeloos stellen, en mijn broeder is meer dan ooit geneigd hun daarin de behulpzame hand te bieden. Waren uwe grenzen beter beschermd, dan zou ik daartegen niet veel hebben in te brengen; want de oorlog brengt, wel is waar, veel kwaads mede, maar heeft in zijne gevolgen ook veel goeds; hij verstaat de morele kracht der volken, en wiedt het onkruid uit de legers; de uitkomst echter van zoodanigen oorlog is zeer twijfelachtig, en gijl. zijt nog gansch niet in staat om den strijd met eere door te staan.

« In de eerste plaats komt het er op aan, dat aan den Rijn eene geduchte verdediging worde georganiseerd en de

dwaze ongerijndheden worden te keer gegaan, welke uwe geleerden met groote zelfvoldoening daarover hebben openbaar gemaakt. Ik heb u dan herwaarts ontboden, generaal CLAUSEWITZ, om op de openbare meening te werken; want uwe inzichten over de riviervedediging houde ik voor de beste, en eene dergelijke onderneming kan niet gelukken, ten zij er gegrond vertrouwen op bestaat. Spreek alzo met uwe vrienden over de zaak, versta u met hen over de doelmatigste handelwijze, en laat u niet door valschen schijn misleiden. Ik moet u echter, met opzigt tot deze beraadslagingen, groote voorzigtigheid in de keus van de personen die gij daartoe nemen wilt, aanbevelen, want mijn broeder wil insgelijks een comité zamenstellen, om de beste wijze te bepalen, om met geweld de rivier over te gaan. Hij kent uwe theorie, vreesst uwe overredingskracht, en heeft alzo eene poging gedaan, om u van de tegenwoordige bijeenkomst te verwijderen; gelukkig kwam ik er nog achter, en heb den deugniet MERCURIUS voor zijne slinksche streken streng gestraft. Ga nu ijverig aan 't werk, en houd u van mijne gunst verzekerd. APOLLO heeft in last u en al de heeren, welke aan de beraadslaging willen deelnemen, ongezien, in de groene zaal te voeren, waar GANYMEDES u van den edelsten Johannisberger zal schenken, opdat gijl. over de scholastieke spitsvindigheid der verdedigingstheorie te ligter zoudt heenstappen, en voor het behoud van den Rijn nog meer aangevuurd zoudt worden. Spoed u dan, en breng iets verstandigs tot stand.»

Nog nimmer had de godin mij met eene zoo lange en vertrouwelijke toespraak verwaardigd, en ik gevoelde mij door het in mij gestelde vertrouwen niet weinig vereerd. Besluiteloos ten aanzien van de keus der personen, die ik voor de beraadslaging wilde kiezen, doorliep ik de zalen, waar zich overal talrijke groepen gevormd hadden, die druk in gesprek waren. MARS en BELLONA waren nu hier, dan daar, namen deel aan het onderhoud, wierpen elkander, wanneer zij elkaer ontmoetden, somwijlen steelswijze blikken toe, en schenen uitermate vergenoegd. Bijna alle tegenwoordige fransche generaals drongen vooral om hen heen. — APOLLO was mij op den voet gevolgd en verlangde herhaaldelijk de naamlijst. Eindelijk gaf ik hem tot bescheid: hij moest iedere groep naderen, en aan al degenen, die een opmerkzaam oor leenden aan het onderhoud, zonder zelf er aan deel te nemen, de vraag doen: « of de aanval sterker zij dan de verdediging? » en zij, welke die vraag ontkennend beantwoorden, in het salon voeren, doch zorgen dat allen er vermomd verschenen.

Na verloop van omtrent een half uur bevonden zich omtrent 50 personen in de groene zaal bijeen; een getal dat mij volkomen genoeg scheen. Ik nam derhalve den voorzitterstoel in, openbaarde met weinige woorden het doel dezer buitengewone bijeenkomst, en noodigde de aanwezenden uit, om hun gevoelen over het onderhavige onderwerp te kennen te geven, waarop de volgende debatten plaats hadden:

De eerste spreker: Toen de maarschalk TURENNE in 1675 den Rijn.....

Ik. Het doet mij leed, den geachten spreker in de rede te moeten vallen, met de opmerking, dat de maarschalk en zijne beroemde riviervedediging heden buiten discussie moeten blijven. Ons ontbreekt thans de tijd om de geschiedenis der

rieververdedigingen te recapitulieren; het is thans uitsluitend te doen, om de beste handelwijze, 't zij voor het tegenwoordige, of de naaste toekomst te kennen; en vermeent iemand voorbeelden ter staving zijner meening te moeten bijbrengen, zij mogen dan niet verder dan uit den franschen revolutieoorlog ontleend worden. Naardien echter de staatkundige betrekkingen van de oeverstaten telkens den grootsten invloed uitgeoefend hebben, zullen wij ontwijfelbaar best doen den tegenwoordigen toestand der Rijngebieden aan te nemen, of het onderwerp *in abstracto* te behandelen.

De eerste spreker. Dat vind ik zeer goed; ik zal derhalve mijne denkwijze over de verdediging van groote rivieren vooreerst in 't algemeen ontwikkelen. — In den loop der tijden zijn vier verschillende handelwijzen allen achter elkander aangewend geworden: 1) De plaatselijke tegenstand, op alle punten waar men denken kan dat de vijand de rivier zou kunnen overgaan, 't geen echter eene groote verspreiding der krachten ten gevolge heeft. 2) De bloote observatie van de rivierstreek die moet verdedigd worden, en de bijeenrekking van de strijdmagt in het middelpunt; eene handelwijze die beter is. 3) De tamelijk evenredig sterke plaatsing van de strijdmagten op de beide oevers. 4) De plaatsing der geheele magt op den vijandelijken oever, met achterlating van zwakke observatieposten op den onzen. De beide eerstgenoemde verdedigingswijzen strekken om den vijand te verhinderen de rivier over te gaan; de beide laatstgenoemde hebben niet zoozeer de strekking om den vijand den overgang, maar meer om het verder voorwaarts dringen op onzen oever te verhinderen, door op deszelfs verbindingen te werken. Hierbij behoort echter volstrekt, dat men zelf een veilig overgangspunt bezit, 't welk ons aan den Rijn thans niet meer ontbreekt. Ik stem dus voor de aanneming van het laatstgenoemd verdedigingsstelsel, dat ik onvoorwaardelijk voor het sterkste houd.

Een tweede spreker. Eene rivier, die als eene verdedigingslinie in 't groot, als een strategische slagboom dienen moet, moet men moeilijk kunnen overgaan, zij moet tijdroovende maatregelen voor den brugbouw kosten. Is dit het geval, dan zie ik niet in, wat nut er in kan gelegen zijn, om zelf de rivier over te gaan, ten einde op des vijands gemeenschap te werken. Hierdoor zou men het voordeel laten varen van eene sterke toenaderingshindernis voor zich te hebben, terwijl men toch nimmer met zekerheid er op rekenen kan, dat de bedreiging van des vijands gemeenschap eene voldoende werking zal te weeg brengen.

Een derde spreker. In de eerste plaats zou het een onderscheid maken, of het leger de rivier, of de rivier het leger moet verdedigen; in het eerste geval moet het leger op den vijandelijken, in het laatste op onzen oever geplaatst worden. Alle andere maatregelen zijn daarna slechts wijzigingen of magtsverhoudingen van het gekozen verdedigingsstelsel.

Een vierde spreker. Ik geloof dat men evenzeer op de stoutheid en bekwaamheid van den aanvaller moet acht slaan. Voert hij eene krachtige aanvallende onderneming uit, en heeft hij de magt om die met uitzigt op goed gevolg, ook na den rivierovergang, voort te zetten, dan zou men eene stelling op den vijandelijken oever kwalijk kunnen aanbevelen, zelfs al mogt die zeer sterk zijn. De vijand heeft

in zoodanige omstandigheden, de magt om zich te verdeelen, ons bezig en vast te houden, terwijl hij middelerwijl, en in weêrwil daarvan, op een wat verder gelegen punt, de rivier overgaat en naar goedvinden verder voortdringt. Ligt het daarentegen in zijn operatieplan niet, om de offensieve beweging aan de andere zijde van de rivier voort te zetten, (hetgeen met eenige zekerheid vooruit te zien is), dan kan eene stelling op den vijandelijken oever zeer goed zijn, omdat eene, zooveel vast vertrouwen kenmerkende houding, altijd voordeel op de eigene troepen werkt, en het gevaar dan niet bestaat van met overmagt te worden aangevallen.

Een vijfde spreker. De gesteldheid van zaken moge zijn zoo zij wil; de stelling des verdedigers op den vijandelijken oever zal altijd de meeste voordeelen geven, vooral als men daarmede gepaste offensieve bewegingen wil paren. Bij de onzekerheid, welk punt de vijand voor den overgang heeft gekozen, en bij de moeilijkheid om dat punt in tijds te ontdekken, zal men bij den regtstreekschen wederstand, op onzen oever altijd te laat, doorgaans ook te zwak aankomen om des vijands overgang nog te kunnen verhinderen. Heeft men echter zelf een veilig overgangspunt, begeeft men zich met zijne gansche magt op den vijandelijken oever, marcheert men op dien oever in de rigting van den vijand, dan is men zeker van hem niet te missen. Mogt de vijand echter werkelijk reeds de rivier zijn overgegaan, dan staat men toch in zijnen rug, bedreigt zijne gemeenschap, hangt als met lood aan zijne hielen, en noodzaakt hem zeker tot spoedigen terugkeer, waarbij wij hem met voordeel kunnen aanvallen.

Een zesde spreker. Deze verdedigingsprijs komt zoo stout en tevens ook zoo wetenschappelijk voor, dat men haar de «*elegante*» zou kunnen noemen. Daar echter elegantie al ligt tot dwaaze inbeelding overslaat, en deze in den oorlog niet zoo ligt als in een gezelschap mag vergeven worden, zoo mag men wel ernstig waarschuwen vóór dat men zulks begint. De aanvaller zou een plompe Pommerer boer moeten zijn, als hij zoo dwaas ware, van over de rivier te gaan, zonder vooraf zijne tegenpartij onschadelijk te hebben gemaakt. Hiertoe staan hem verschillende wegen open. Houden wij ons aan de reeds vroeger gemaakte voorstelling, dat het te doen is, om eene krachtige offensieve handeling te verhinderen — dewijl de vijand daar buiten geen reden kan hebben om zich aan de gevaren van eenen overgang bloot te stellen — in dat geval zal degeen, die de rivier wil overtrekken, zekerlijk een aanmerkelijk overwigt hebben, dat zoowel in de kracht des verstands en van den moed, als, bij gelijkstaande morele kracht, in de getal-overmagt kan bestaan. Overmagt van welken aard ook, zou, zooals men in de werkelijkheid zeer dikwijls aantreft, degeen die voorwaarts trekt, natuurlijk nog meer begunstigen. Als deze nu zijn overwigt in den beginne gebruikt, om den verdediger zelve op te zoeken, aan te vallen en te slaan, dan is diens toestand bijna wanhopend te noemen; want ontgaat hij al eene nederlaag, komt hij met een matig verlies over de rivier terug, hij heeft dan toch een groot gedeelte van zijn vroeger zelfvertrouwen en van zijne slagvaardigheid verloren, en zal dan, bij het eerstvolgend gevecht met zijne tegenpartij, nog zwakker tegenstand bieden en den overgang nu

niet meer kunnen verhinderen. Zich op zoodanige wijze en *prise* te stellen, is slechts bij eene groote, reeds vroeger erkende onbekwaamheid van den vijandelijken legerbevelhebber, te verontschuldigen.

« Doch ik wil dit allerergst geval niet eens stellen, maar aannemen, dat degeen die voorwaarts rukt, zijne tegenpartij met een' overmagtigen aanval slechts bedreigt, doch haar toch vasthoudt, terwijl elders de noodige maatregelen tot den overgang genomen worden; dat verder, zoodra de maatregelen voltooid zijn, de troepen allengs, maar snel en onbemerkt, derwaarts aftrekken, terwijl de troepen die staan zijn gebleven, hunne aanvallen vernieuwen, tot de overgang eindelijk gedeeltelijk bewerkstelligd is, en de tegenpartij op den anderen oever nog slechts behoeft gadeslagen te worden (1). 't Is zeker waar, dat deze nu wat meer vrijheid in zijne bewegingen verkrijgt, en die kan gebruiken om op de bruggen te marcheren; maar een marsch daarheen en een aanval er op, zijn zeer verschillende zaken, die men niet met elkander verwarren moet. Groote rivierdalen, gelijk het Rijndal, hebben eene menigte, bijna in loodrechte rigting uitstroomende nevenrivieren, die dikwijls zeer goede verdedigings-liniën opleveren. Van deze zal degeen die voorwaarts trekt zich waarschijnlijk bediend hebben, om zich tegen dergelijke flankaanvallen op de beide oevers te vrijwaren. Derhalve mag men niet vooronderstellen, dat alleen de aanmarsch des verdedigers tegen de bruggen van zijne, de rivier overtrekkende, tegenpartij, terstond eene strategische werking zal doen, den vijand tot stilstand, of zelfs tot den terugtogt noodzaken. Loopt ook de verdediger zelf, mag men vragen, geen gevaar, als hij zich verscheidene dagmarschen van zijn overgangspunt verwijderd, en volhardend op eenen oever blijft, waar slechts doornen voor hem groeijen, maar geen rozen bloeijen? Wat zal hij doen als de vijand middelerwijl op den anderen oever stout voortdringt, den zonder bescherming zijnde krijgsvorraad buit maakt, de zich verzamelende reserve verjaagt, zware geldsommen requireert, enz.? — Men zou hierop kunnen antwoorden, dat men eveneens dergelijke verliezen kan toebrengen, waardoor de zaken weder gelijk stonden, hetgeen voorzeker geene ongunstige uitkomst van de verdediging zou mogen genoemd worden. Maar staat dat zoo geheel in onze magt? Wie staat er ons in 't algemeen voor in, dat niet inmiddels een vijandelijker reserveleger aanrukt en ons den terugtogt naar ons overgangspunt afsnijdt? En moet men zoodanigen maatregel van den sterkeren vijand niet verwachten? »

Een zevende spreker. « Ook ik kan mij met het nemen eener stelling op den vijandelijken oever niet vereenigen; zulk eene handeling is zeer geschikt voor een' partijganger, die daar op zijne regte plaats is, en zich door groote bedrijvigheid en stoute strooptogten zeer nuttig maken kan, maar niet voor den bevelhebber van het verdedigingsleger. Wel kan

(1) Juist zoo handelde de generaal MOREAU in den veldtogt van 1796 tegen den generaal WURMSER. De laatste stond bij Mannheim op den linker Rijnsoever, en liet zich met zijne hoofdmagt hier zoolang vasthouden, tot de generaal DESAIX met omtrent 25000 man bij Straatsburg op den regter Rijnsoever was overgegaan, waarop de andere divisien insgelijks daarheen trokken.

(*Aanmerking van den Deutschen Uitgever.*)

men een' bergrug op deze wijs verdedigen, dewijl men in het ergste geval eenen vrij zekeren terugtogt heeft, en de vijand toch niet spoediger marcheren kan dan wij. Maar bij de verdediging van eenen breeden waterstroom, verkeert men in een' gansch anderen toestand, en nimmer zou het der zwakkere partij zijn aan te raden, om de bescherming eener zoo belangrijke toenadering vrijwillig op te geven. Maar de geachte vorige sprekers hebben zich alleen tot de algemeene omstandigheden der riviervedediging bepaald, en hebben van de nadere bijzondere omstandigheden in 't geheel niet gerept; op die wijs komen wij tot geen voldoende resultaat; de heeren vergunnen mij dan, dat ik daarover wat uitvoeriger uitweide.

« Het overtrekken eener rivier met een aanzienlijk leger, is eene zoo moeilijke operatie, dat de daartoe te nemen beschikkingen en maatregelen altijd veel tijd zullen vereischen, zelfs wanneer men over een groot getal pontons en andere vaartuigen beschikken kan. Alle ondernemingen van dien aard, kunnen, uit welk gezigtspunt ook beschouwd, altijd met een marsch door eene engte vergeleken worden, aan welker einde de tegenpartij op zekeren afstand vol verwachting en gereed ten strijde staat. De geheele verdedigingskunst berust dus voornamelijk op de juiste kennis van den tijd en de plaats welke de aanvaller voor zijn voornemen gekozen heeft, en in de gelukkige keuze der stelling, van waar men deszelfs pogingen met nadruk kan tegenwerken. Vele kenteekenen doen, intusschen, met tamelijke zekerheid, de streek raden alwaar de overgang geschieden zal, en ik zou kunnen beweren, dat het gekozen punt zelfs nauwkeurig kan aangeduid worden. Maar dit kan slechts dan het geval zijn, als men met de localiteit, met de strategische gesteldheid der tegenpartij en met hare sterkte zooveel mogelijk bekend, als men al hare vroegere bewegingen scherp nagegaan heeft, en zich niet gemakkelijk door schijnbewegingen laat misleiden.

« Een hoofdvereischte is, dat men zijne tegenpartij zooveel mogelijk de middelen beneemt, om de bruggen te slaan en de troepen over te zetten, en haar noodzaak zich te moeten behelpen met hetgeen zij-zelve heeft medegebragt, of van verre met tijdverlies heeft laten aanvoeren. Zoolang de vijand nog geen brug heeft, kan hij ons niet schaden, en met eene eenvoudige pontonbrug zal een sterk aanvallend leger, 't welk eene rivier gelijk de Rijn moet overtrekken, zich ook niet te vreden houden. Om nu in tijds zekere berigten van de toebereidselen tot den brugbouw te bekommen, moet men zelf, op geschikte punten, schuiten gereed hebben, spionnen en kleine troepen overzetten, hoofdzakelijk om, onder bescherming van de duisternis en door de nachtelijke stilte begunstigd, den vijand met verspieders te omgeven. Dit schijnt veel gevaarlijker dan het wezentlijk is, want de voorpostendienst wordt nimmer zoo achteloos vervuld dan wanneer eene groote rivier de beide partijen scheidt. Ook behoeft men zich slechts in de nabijheid van groote wegen te verbergen, om zeker te zijn, of en waarheen de groote troepen-, geschut- en wagenkolonnen zich bewegen, terwijl ik hier slechts behoef te herinneren, dat deze bewegingen, althans de beslissende bewegingen, meestal gedurende den nacht worden uitgevoerd. Mogten deze troepen

geen wezentlijke ontdekkingen doen, zoo moeten zij des vijands opmerkzaamheid trachten gaande te maken, en hem een grooten dunk doen opvatten van onze waakzaamheid en van onzen ondernemingsgeest, 't geen hem nopen zal om voorzigtiger te werk te gaan, hetwelk hem menig tijdverlies kost en ons ten nutte strekt.

« Niet minder gewichtig is de ontdekking van de punten, welke de landing van vijandelijke troepen, het slaan van bruggen en den bouw van haar beschermende batterijen bijzonder begunstigen. Wanneer het de verdediging eener groote rivier betreft, dan ontbreekt het doorgaans noch aan tijd voor de speciale verkenningen, noch aan de middelen om plaatselijke en kunstige hindernissen te vermeerderen. De landingsplaatsen zijn door gezonken boomstammen, waarvan de takken afgeknot zijn, gemakkelijk onbruikbaar te maken. Tegenover de punten waar de vijand bruggen of batterijen zou kunnen aanleggen, maakt men drooge grachten aan den oever, ten einde die later door goede scherpschutters te doen bezetten, wier vuur zeer krachtig kan worden en niet gemakkelijk tot zwijgen te brengen is. Waar de gesteldheid van den oever dit verbiedt, werpe men borstweringen op. Is ook al een groot gedeelte van dien arbeid te vergeefs, liever zal men toch te veel, dan te weinig willen doen. Ook voor onze eigene batterijen rigte men borstweringen op, want de vijand zal steeds een overmagtig geschutvuur doen werken, dat men in het open veld niet lang wederstaan kan.

« De hoofdzaak intusschen blijft de doelmatige verdeling der troepen, dat er goede kolonnenwegen bestaan of aangelegd worden, dat men een zorgvuldig ingerigt stelsel heeft voor het ontvangen en afzenden van berigten, waarbij men zich, voor zekere gevallen, van zigt- en hoorbare signalen moet bedienen, om tijd te winnen. Wat de verdeling der troepen aangaat, men vergenoege zich met eene zwakke observatie-linie aan de rivier te plaatsen, en stelle slechts daár sterke posten, waar iets te beschermen valt, of waar de plaatselijke gesteldheid het hoogstwaarschijnlijk maakt, dat de vijand eenen overgang zal beproeven. De hoofdmagt moet zoo veel mogelijk bijeen gehouden worden, 't zij op één of op verscheidene punten, hetgeen van de sterkte der geheele magt en van de uitgestrektheid der verdedigingslinie afhangt.

« Eindelijk moet men zich met het denkbeeld gemeenzaam maken, dat de vijand, al is hij met zijne brug gereed, nog niet veel gewonnen heeft; een grooter gevaar voor hem begint eerst bij den overgang, en zelfs daarna is dat gevaar niet geheel voorbij; want het blijft altijd een ongunstige toestand, als men met de rivier en eene smalle, ligt te vernielen brug achter zich, een' hardnekkigen kamp moet doornemen; en hardnekkig zal die kamp zijn. Kan men dus noch den brugbouw, noch 's vijands gedeeltelijken overgang verhinderen, dan trachte men zijne brug te vernielen, waartoe kleine branders moeten gereed gehouden worden; trachte hem vervolgens aan den oever te verdelgen, of althans zulke verliezen toe te brengen, dat hij het raadzaam acht, bij de eerste de beste gelegenheid, op den anderen oever terug te keeren.

« Schoon de geschiedenis zeer weinig voorbeelden aanwijst van de welgelukte verdediging van groote rivierstreken, en daarentegen rijk is aan gelukkig uitgevoerde overgangen, zelfs

onder zeer moeilijke omstandigheden, nogtans mag men zulks niet houden voor eene, der verdediging aanklevende, zwakte. Het is daarmede als met den aanval en de verdediging in het algemeen. De grootere omzigtigheid, werkdadigheid, stoutheid, en het partij trekken van de begane misslagen, zullen den aanval, zoo geen al te groote onevenredigheid in de strijdkrachten bestaat, steeds de overwinning verschaffen. Gaat men echter de beschikkingen van zoovele ongelukkige rivierverdedigers na, dan valt het niet te ontkennen, dat het meerendeel hunner het talent ontbroken heeft, om zich in deze wat moeilijke gesteldheid, behoorlijk van zijne taak te kwijten.»

Een achtste spreker. « De door mij hooggeachte vorige spreker heeft beweerd, dat men het door den vijand gekozen overgangspunt ligt raden kon, maar heeft de kenmerken niet genoemd, welke tot deze gewichtige ontdekking leiden; ik verzoek hem dus zich daarover bepaalder uit te drukken.»

De zevende spreker. « Met genoegen voldoe ik aan dat verlangen; ik heb die omstandigheid in 't algemeen slechts even aangeroerd, omdat ik vreesde iets te zeggen dat algemeen bekend was. — In de eerste plaats moet ik herinneren, dat bij eene van des vijands zijde beoogde voortzetting der offensieve beweging ook aan de andere zijde der rivier, men vast besloten moet zijn, om standvastig naar een groot doel te streven, en dat men ondersteund moet worden door genoegzame geweldige middelen. Deze onderstelling zal ons niet lang in twijfel laten aangaande de hoofdrichting der vijandelijke offensieve operatiën na den overgang der rivier, aangezien hij het overgangspunt zeker in de nabijheid zijner natuurlijke operatielijnen, of van de tot het operatie-objekt voerende hoofdwegen zal kiezen. Over de geheele lengte van Bazel tot Meintz zijn er van dien aard niet veel, en des vijands keuze zou nog meer beperkt zijn, als Rastadt en Freiburg sterke vestingen waren, waartoe men, zoo wij hopen, spoedig zal overgaan, dewijl eene voorloopige versterking der talrijke bergpassen, slechts eene zeer ondergeschikte verdediging van Zuid-Duitschland zoude geven.

« Verder zal de vijand den overgang in eene streek ondernemen, welke hem de noodige materiële hulpmiddelen aanbiedt, derzelve bijeenverzameling en toebereiding gemakkelijk maakt, en welke een en ander zooveel mogelijk aan onze aandacht onttrekt. Bekend is het, dat de nabijheid van vestingen, fabrieksteden en uitstroomende nevenrivieren den overtrekkende aanmerkelijke voordeelen verschaffen. Hetgeen voor het gemakkelijker slaan der bruggen vereischt wordt, in verband gebracht met de eischen der verdere voorwaartsche beweging, zal ons dus niet zeer uitgebreide rivierstreken als de lijnen aanduiden, binnen welke de vijand zeer zeker zal zoeken over te gaan. Op deze streken heeft men vervolgens nog slechts die punten op te sporen, welke het taktisch gedeelte der overgangs-operatie de meeste voorkeur geven, hetgeen om vele redenen gemakkelijker te bepalen is:

« Als bijzonder in 't oog vallende kenteekenen doen zich voor: 1) De breedte en diepte der rivier, de snelheid van den stroom, de bodemgesteldheid en die van de oevers, voor zoover de plaatselijke gesteldheid het slaan der bruggen en de bescherming daarvan door geschut- en geweervuur begunstigen. 2) Het bestaan van groote eilanden en rivierbogen komt hier ook in aanmerking, doch beiden hebben

niet altijd dezelfde waarde. Met houtgewas begroeide eilanden begunstigen den brugbouw reeds dáárhoor, dat het slaan der brug over den eersten rivierarm, door het vuur der verdedigers bijna in 't geheel niet kan gestoord worden; op den voorgrond gesteld, dat het eiland niet meer in zijne magt is, en dat, onder deszelfs bescherming, de brug over den tweeden rivierarm — waartoe men zich uitsluitend van pontons bedienen zal — 't zij geheel of gedeeltelijk kan zamengesteld worden. Brengt de overtrekkende op het eiland sterke en gedekte batterijen in stelling, zorgt hij voor de gedekte stelling van talrijke scherpschutters, dan zal het slaan der tweede brug geen groote moeilijkheden opleveren. — De rivierbogen zijn den overtrekkende eerst dan van wezentlijk nut, als zij hem de mogelijkheid verschaffen, om door een sterk convergerend kogel- en kartetsvuur den verdediger uit den ingesloten halven cirkel te verdrijven, en des aanvallers poging begunstigen om zich voor de brug vast te nestelen. Zeldzaam echter zal men het terrein aan rivierbogen zoo gunstig gesteld vinden, dat de verdediger aan de koorde zonder plaatselijke bescherming zijn zou; ook moet het vuur wel zeer buitengewoon moorddadig zijn, om dappere troepen tot het verlaten van zulk eenen gewichtigen post te dwingen, en het spreekt wel van zelf, dat zulke posten slechts door zeer beproefde troepen mogen bezet worden, die tot op de komst van versterkingen geen stap terugwijken. Met de hooggeroemde voordeelen der rivierbogen voor den overtrekkende, is het dus even gesteld als met vele andere theoretische stellingen; op het papier doen zij eene groote werking vermoeden, maar op het terrein wordt de verwachting zeer teleurgesteld.

«Daar nu de vijand in de eerste momenten van den overgang, zich terstond moet vastzetten, door stelselmatigen vooruitgang de volgende troepen ruimte voor den opmarsch verschaffen, daar hij in 't algemeen verscheidene uren achtereen zich eigenlijk bepalen moet tot de verdediging van het voor de brug gewonnen terrein, zoo behoort men zijne aandacht tevens op zulke terreinstellingen te rigten, wier gesteldheid in dit opzigt voor den vijand gunstig is. Het ontbreekt hier dus niet aan gegevens voor de strategisch-tactische berekening des verdedigers, doch geene daarvan mag hij te hoog schatten, dewijl hier, gelijk overal in het gebied van 't gevaar, de morele krachten den doorslag kunnen geven. Zeer treffend zegt de generaal ROGNIAT, in zijne *Considérations*, enz., hierover: *C'est une de ces questions dépendantes en entier du génie des généraux et des idées du moment, non susceptibles d'être résolue généralement, et qui exigent pour sa solution ce tact fin et de circonstance bien au dessus de tous les calculs des méthodistes compassés.*»

Een negende spreker. «Er is reeds zeer veel kernachtigs over de riviervediging gezegd geworden, maar het onderwerp is nog niet uitgeput. Wel schroom ik eenigzins om aan de discussie deel te nemen, omdat de schrijver, die over deze operatie de proefhoudendste inzichten heeft wereldkundig gemaakt, zich vermoedelijk in ons midden bevindt (1).

Daar hij echter het woord niet schijnt te willen voeren, veroorloof ik mij de vergadering met den loop zijner gedachten bekend te maken.

«Met opzigt tot den vorm, onderscheidt de bedoelde schrijver drie hoofdverdedigingswijzen: 1) eene regtstreeksche, door verhinderend van den overgang; 2) eene meer zijdelingsche, waarbij de rivier en het dal alleen als middel gebruikt worden voor eene betere slagcombinatie; 3) eene geheel zijdelingsche, door het bezet houden eener sterke stelling op den vijandelijken rivier-oever. — Van de eerste verdedigingswijze nu, kan, gelijk gezegd is, alleen bij groote rivieren sprake zijn; en dat is het juist waarvan hier kwestie is. De berekening van ruimte, tijd en kracht, die voor de hoofdbestanddeelen dezer verdedigingstheorie moeten gehouden worden, maken de zaak vrij ingewikkeld, zoodat het niet zeer gemakkelijk is een vast standpunt voor het onderzoek te bekomen.

«De tijd die noodig is voor het slaan eener brug, bepaalt den afstand op welchen de korpsen, die de rivier moeten verdedigen, van elkander mogen geplaatst worden; deze afstanden over de geheele lengte der verdedigingslijn gedeeld, geven het getal korpsen aan; deze wederom met de massa troepen gedeeld, hunne sterkte. Vergelijkt men nu deze sterkte der afzonderlijke korpsen met de troepen die de vijand gedurende het brugslaan door andere middelen de rivier kan overgezet hebben, dan zal men beoordeelen kunnen, of in 't algemeen aan eenen gelukkigen wederstand te denken is. Slechts dan mag men aannemen, dat de overgang niet met geweld kan gedwongen worden, als de verdediger in staat staat is, met eene aanzienlijke overmagt (dat is ongeveer met eene dubbele magt) de overgezette troepen aan te vallen, vóór de voltooiing van de brug.

«Heeft nu de vijand — om de zaak eens door een voorbeeld op te helderen — voor het gereed maken zijner brug vier-en-twintig uren noodig, kan hij binnen dien tijd door andere middelen, niet meer dan 20000 man overzetten, en de verdediger, binnen twaalf uren tijds, naar welgevallen, op ieder punt met 20000 man verschijnen, dan kan de overgang niet geforceerd worden, want de verdediger zal op het punt aankomen, als de aanvaller slechts omtrent de helft dier troepen overgezet heeft. Daar men nu in twaalf uren tijds (de tijd van het bericht brengen medegerekend) vier mijlen ($5\frac{1}{3}$ uren) marcheren kan, zoo zouden er op elke acht mijlen ($10\frac{2}{3}$ uren) 20000 man vereischt worden, en 60000 man tot verdediging eener rivierstreek van 24 mijlen (32 uren) alzo van Bazel tot Rastadt, of van Straatsburg tot Meintz, of van Koblenz tot Wezel.

«Hier beslissen dus drie omstandigheden: 1) de breedte en de gesteldheid van de rivier; 2) de middelen tot den overgang; want beiden beslissen zoowel omtrent den duur van den brugbouw, als omtrent het getal troepen, die gedurende den brugbouw kunnen worden overgezet; 3) de sterkte des verdedigers. De sterkte van het overkomend leger komt nu nog niet in aanmerking; want wij hebben nu reeds een overzigt gekregen, 't welk de gesteldheid van beide partijen duidelijk doet uitkomen, dat ons doet zien, waar de mogelijkheid van den overgang geheel ophoudt, en waar geen overmagt in staat zou zijn hem met geweld door te zetten, op

(1) Het zijn de inzichten van den afgestorvenen, die hier worden aangehaald, en naar gelegenheid aangevuld.

(Aanmerking van den Duitschen uitgever.)

den voorgrond gesteld, dat de troepen des verdedigers niet beneden alle kritiek slecht zijn; in dat geval toch wordt alle redelijke beschouwing onmogelijk. — Hier is zeker nog wel niet gedacht aan de werking die de schijnvertooningen der overtrekkende partij kan doen, doch aan deze mag men geen te groote waarde geven, dewijl alle demonstratiën zonder brug, niet meer dan een spiegelgevecht zijn, waardoor zich een ervaren officier niet ligt laat misleiden. Bruggen te slaan voor demonstratiën zal de vijand wel nooit beproeven, dewijl hij zich reeds gelukkig mag achten, als hij op het ware overgangspunt geen gebrek aan schuiten en ander materieel heeft.

« Maar wij moeten de nadere omstandigheden en de vereischte maatregelen van eene dusdanige rivierverdediging nog wat nauwkeuriger aanduiden, om geen aanleiding te geven tot onjuiste gevolgtrekkingen.

« In de eerste plaats valt op te merken, dat de, door de zoo even medegedeelde theorie, aangeduide korpsen nabij den oever en onderling vereenigd moeten geplaatst worden. Dit is daarom noodzakelijk, omdat eene meer achterwaartsche stelling de wegen naar het overgangspunt slechts verlengen zoude; ook is eene verdere versnippering niet noodig, daar de rivier deze korpsen tegen alle belangrijke werking van de wapenen des vijands beschermt. Bovendien zijn de wegen aan groote rivieren doorgaans bruikbaar voor voertuigen, dan de dwarswegen van achteren naar het een of ander verlangd punt. Eindelijk wordt de stroom door de nabijstaande korpsen beter gadeslagen dan door eene bloote postenketen; de tegenwoordigheid van vele hooge bevelhebbers maakt het nauwkeuriger onderzoek van achterdocht verwekkende maatregelen gemakkelijker, vermindert het misverstand, brengt meer kracht en doorzicht in alle ondergeschikte maatregelen. — Verder is het onvermijdelijk noodzakelijk, dat deze korpsen onderling vereenigd zijn. Hij die bij ondervinding weet, wat het, met opzigt tot het tijdsverlies, zeggen wil, de troepen te vereenigen, die zal begrijpen, dat juist in deze vereenigde plaatsing der strijdkrachten, de grootste kracht der verdediging ligt.

« Behalve deze grondbeginselen der algemeene plaatsing, komen nog in aanmerking: 1) dat men acht slaat op de bijzondere eigenaardigheden der rivier; 2) de wegvoering der overgangsmiddelen; 3) de invloed welken de aan de rivier gelegene vestingen hebben.

« Als verdedigingslijn beschouwd, moet de rivier natuurlijk regts en links aanleuningpunten hebben, of de eene of andere toestand moet den overgang voorbij de eindpunten der verdedigingslijn, niet gedoogen. Daar echter dergelijke aanleuningpunten of gesteldheden alleen op lange liniën voorkomen, blijkt reeds daaruit, dat de rivierverdediging zich altijd over zeer aanzienlijke streken zal uitstrekken; en de mogelijkheid eener groote menigte troepen, achter eene in verhouding korte stroomlinie geplaatst, verdwijnt uit de rij der zich werkelijk voordoende gevallen, waaraan wij ons toch houden moeten. Ik zeg: « eene in verhouding korte stroomlinie, » en versta daaronder eene lengte, welke de gewone uitgebreidheid eener stelling zonder rivier, niet aanmerkelijk overschrijdt. Zulke gevallen doen zich dus werkelijk niet voor, bestaan slechts in de verbeelding, want alle regstreeksche stroomverdedigingen bestaan altijd in een soort van kor-

donstelsel, ten minste voor wat de uitbreiding betreft; zijn derhalve allezins ongeschikt, om eene omtrekking op den weg te keeren die bij de vereenigde plaatsing der geheele magt de natuurlijkste is. Waar dus eene omtrekking mogelijk is, dáár is de regstreeksche stroomverdediging, hoe goed anders hare resultaten ook zijn mogen, eene zeer gevaarlijke onderneming.

« Wat nu de rivier binnen hare eindpunten betreft, het spreekt van zelf, dat alle punten niet evenzeer voor den overgang geschikt zijn. Dit kan men in 't algemeen wel iets nader aanduiden, maar niet juist vaststellen, want de allerkleinste plaatselijke eigenschap of bijzonderheid beslist dikwijls veel meer, dan alles wat in de boeken als groot en van gewigt toeschijnt. Ter nadere aanduiding zoude men kunnen zeggen: dat de naar den oever leidende wegen, de uitlopende neven-rivieren, de daaraan gelegen groote steden, maar vooral de eilanden in de rivier, de voorwerpen zijn die den overgang het meest begunstigen, terwijl daarentegen de beheersching van den oever, de kromming van den rivierloop op het overgangspunt, welke in de boeken gewoonlijk de hoofdrol spelen, zeer zelden invloed gehad hebben.

« Hoedanig nu de omstandigheden ook mogen zijn, die de afzonderlijke punten van de rivier bruikbaar voor den overgang maken, wel zullen zij de algemeene geometrische wet, te weten: de verdeeling der troepen in de ruimte, eenigzins kunnen wijzigen; maar onraadzaam zou het toch zijn daarvan te ver af te gaan, zich te zeer op de moeijelijkheid van menig punt te verlaten. De vijand kiest juist de door de natuur minst begunstigde plaats, als hij zeker is aldaar den minsten weêrstand te ontmoeten. Intusschen is, in allen gevalle, de zoo sterk mogelijke bezetting van de eilanden een aanbevelenswaardige maatregel, dewijl een ernstige aanval op dezelve het zekerst het overgangspunt te kennen geeft.

« Het tweede punt, dat wij in het oog moeten houden, is de wegvoering der middelen van overgang. Dit is op de rivier zelve reeds niet zeer gemakkelijk, doch noch moeijeliker en bijna onmogelijk is zulks op de nevenrivieren aan des vijands zijde in de hoofdriever vallende, dewijl deze gewoonlijk reeds in handen des vijands zijn. Het is daarom van belang de monding dezer wateren door sterke, met geschut gewapende werken te sluiten, als zij door onze vestingen niet gesloten worden gehouden. — Naardien de overgangsmiddelen welke de vijand medebrengt, op groote rivieren, zelden toereiken, zoo is er veel gelegen aan de middelen, die hij op de rivier zelve, in de nevenrivieren en in de groote, aan zijne zijde liggende steden vindt, alsmede aan de nabijgelegen bosschen, waarvan hij gebruik kan maken voor het slaan der brug, het maken van vloten, enz. Er zijn gevallen waarin al die omstandigheden zoo ongunstig voor hem zijn, dat de rivierovergang er bijna onmogelijk door wordt.

« Vestingen op de vijandelijke zijde, zijn een schild, dat in de nabijheid tegen den overgang dekt, en waarvan men zich dikwijls bedienen kan, zoodra de verdediger sterk genoeg is om een aanzienlijk korps aldaar te plaatsen. Maar men wachte zich voor de versnippering zijner strijdkrachten, buiten afdoende redenen, en gebruike liever de bescherming dezer vestingen, om zich elders te versterken. Hieromtrent vermag de individualiteit der tegenpartij alleen te beslissen.

« Komen hierbij diepe en steile dalen, of moerassige oevers, zoo vermeerderd zulks wel de moeilijkheid van den overgang en de werkzaamheid der regtstreeksche verdediging, maar de watermassa kan daardoor niet vervangen of vergoed worden; want die zaken breken niet volstrekt de gemeenschap van den grond af, en dit is een noodzakelijk vereischte der regtstreeksche verdediging.

« Ik geloof alzoo dat zoodanige verdediging, zoo men groote troepenmassa's heeft en onder de aangeduide voorwaarden, goede uitkomsten kan geven, als men zich met eene bescheidene negatieve houding vergenoegt; maar dit is 't geval niet voor kleinere troepenmassa's. Terwijl 60000 man, over eene stroomlijn van twintig tot vier-en-twintig mijlen, doelmatig verdeeld, in staat zijn om een leger van 100000 man en meer, den overgang te betwisten, zouden 10000 man over dezelfde streek buiten staat zijn om den overgang van een korps slechts van gelijke sterkte te verhinderen, ja zelfs niet van een half zoo sterk korps, als zich dit in 't gevaar begeven wilde, om met een' zoo overmagtigen vijand op denzelfden oever te komen. De zaak is duidelijk, naardien de overgangsmiddelen onveranderd blijven, maar de duur van overgang, derhalve de gevaarlijkste crisis, bij zwakke troepenkorpsen, aanmerkelijk korter wordt.

« De tweede verdedigingswijze bestaat in eene meer achterwaartsche stelling, op zoodanigen afstand van de rivier genomen, dat de mogelijkheid bestaat om het vijandelijk leger bij den overgang, 't zij verdeeld te vinden, als het op *meer dan één* punt te gelijk overgaat, of dicht nabij de rivier, slechts eene brug en een' weg hebbende, als het op *één* punt overgegaan is. Deze verdedigingswijze is vooral geschikt voor de verdediging van kleine rivieren en diep ingesnedene dalen. De tegenpartij verkeert in eene zeer ongunstige gesteldheid, om slag te leveren, als zij met den rug dicht aan eene diepe rivier of dalinsnijding geklemd is en slechts één' smallen terugtogtsweg heeft; het voornaamste van gezegde verdedigingswijze bestaat dan daarin, dat men van deze omstandigheid behoorlijk partij trekke.

« De plaatsing van een leger in groote korpsen dicht aan de rivier, welke ik voor de regtstreeksche verdediging als de beste wijze opgegeven heb, stelt op den voorgrond, dat het voor den vijand onmogelijk is de rivier onverhoeds met groote massa's over te gaan, naardien het gevaar van gescheiden en afzonderlijk geslagen te worden, bij de gezegde wijze van plaatsing, zeer groot zou zijn. Zijn alzoo de omstandigheden welke de rivierverdediging begunstigen, niet voordeelig genoeg, heeft de vijand reeds te veel middelen om over te komen in zijne magt, zijn in de rivier te veel eilanden of doorwaadbare plaatsen, is zij niet breed genoeg, of zijn wij te zwak, dan kan men aan gezegde wijze niet meer denken. De troepen moeten dan, ter hunner verzekerde onderlinge verbinding, van de rivier worden teruggetrokken, en al wat nu te doen overblijft, bestaat in eene, zoo veel mogelijk bespoedigde vereeniging op het punt, waar de vijand den overgang onderneemt, om hem hier aan te vallen, voor dat hij zóó veel veld gewonnen heeft, dat hij over verscheidene overgangen beschikken kan. Hier wordt alzoo de rivier of het dal door eene voorpostenlijn gadeslagen en slechts zwak verdedigd, terwijl het leger in verscheidene

korpsen, op verschillende punten, op den afstand van één of ten hoogste van twee mijlen, van de rivier wordt geplaatst.

« Het voornaamste is hier gelegen in den doortogt door de wegingten, die door de rivier en haar dal gevormd worden. Hier komt het niet op de watermassa aan, maar op het geheel beloop der engten, en doorgaans doet een diep rotsdal veel meer af, dan eene aanmerkelijke rivierbreedte. De moeilijkheid van den doortogt eener aanzienlijke troepenmassa door eene belangrijke engte, is met der daad veel grooter, dan op zich-zelve uit de beschouwing schijnt te blijken. De vereischt wordende tijd is zeer aanzienlijk; het gevaar dat de vijand, zelfs gedurende den doortogt, zich van de omgevende hoogten kan meester maken, zeer verontrustend; rukken de voorste troepen te ver voorwaarts, dan stooten zij vroeger op den vijand, en verkeeren in gevaar dat de overmagt hen verplettert; blijven zij in de nabijheid van het overgangspunt, dan raakt men onder de ongunstigste omstandigheden in gevecht. De overgang over zulk eene terreininsnijding, om zich, aan haar ander einde, met den vijand te meten, is alzoo eene stoute onderneming, of vooronderstelt eene groote overmagt en eene zeer vaste leiding.

« Zekerlijk kan men zoodanige verdedigingslijn niet tot zulk eene lengte uitbreiden als de regtstreeksche verdediging eener groote rivier; want men wil met zijne geheele magt vereenigd slag leveren, en de overgangen, hoe moeilijk ook, zijn toch niet met die van eene groote rivier te vergelijken, daar zij voor de overgaande infanterie veel minder hinderpalen hebben. De vijand denkt dus spoedig aan eene omtrekking. Deze omtrekking brengt hem echter uit zijne natuurlijke rigting, en aan de nadeelige werking der nauwe terugtogtslijnen ontkomt hij niet op eens, maar achtereenvolgens, zoodat de verdediger zelfs dan nog eenige voordeelen op den aanvaller behoudt, al heeft hij dezen juist niet in het oogenblik der crisis bereikt, en al heeft deze door de omtrekking wat meer speelruimte gewonnen. — Het is reeds genoeg gezegd, dat men onder zulke omstandigheden zich niet ver zou mogen uitbreiden, dat men, in alle geval, zijne geheele magt in den avond van denzelfden dag waarop de vijand overgaat, moet bijeen hebben, en deze eisch kan de plaats vervangen van alle verdere berekeningen van tijd, kracht en ruimte, die hier van zoo vele plaatselijke aangelegenheden afhangen. Met opzigt tot andere omstandigheden, moeten wij nog opmerken, dat de aanvaller hier veel voordeel trekken kan van demonstratiën en schijnaanvallen, vooral wanneer het rivierdal bogtig, de dalrand boschachtig is, zoodat, als de vijand veel overmagt heeft, het resultaat der verdediging ook veel minder kan zijn.

« Eindelijk mag niet over het hoofd worden gezien, dat deze beide wijzen van overgang, zonder voldoende voorafgaande voorbereidselen, zonder nauwkeurige kennis van het terrein, en zonder dat de middelen van overgang zijn weggevoerd, niet dat zullen vermogen, wat hierboven gezegd werd. In het algemeen zal eene rivierverdediging — even als alles in den oorlog wat men niet met duidelijke bewustheid, met volkomen en vasten wil doet — eene slechte uitkomst hebben, als men haar slechts kiest, omdat men den moed niet heeft den vijand voor een veldslag in 't open veld te gemoet te trekken, en men zich met de hoop vleit, dat de breede,

diepe rivier, het ingesneden dal hem zullen ophouden. Men heeft zoo weinig goed vertrouwen in zijn' eigen' toestand, dat de veldheer en het geheele leger gewoonlijk vol zijn van angstig gevoel, 't welk dan ook spoedig genoeg verwezenlijkt pleegt te worden. De morele werking ten deze, is dikwijls geheel alleen de oorzaak van de uitkomsten in den oorlog, dewijl alle andere gevolgen daaruit ontspruiten.

« De werking van de *derde* verdedigingswijze, namelijk door eene, op de vijandelijke zijde, genomene vaste stelling, steunt op het gevaar, 't welk voor den vijand daaruit ontstaat, dat de rivier zijne verbindingslijnen zou doorsnijden en hem alzoo tot een' of eenige brugovergangen zou bepalen. Hieruit volgt van zelf, dat men hier slechts te denken heeft aan aanzienlijke rivieren en watermassa's, daar deze alleen het gezegd geval medebrengen, terwijl een bloot diep ingesneden rivierdal gewoonlijk zóóveel overgangen heeft, dat gezegde omstandigheid van zelf vervalt. De genomene stelling moet echter zeer vast en bijna onaantastbaar zijn, anders zouden wij den vijand halverwege te gemoet komen en van onze voordeelen afzien. Is de stelling echter zoo sterk, dat de vijand niet besluiten zal ze aan te vallen, dan wordt hij daardoor, onder zekere omstandigheden, zelfs op den oever op welken wij ons bevinden, geboeid gehouden. Ging hij de rivier over, dan zou hij zijne gemeenschap prijs geven, maar zeker te gelijk ook de onze bedreigen. Hier, gelijk in alle andere gevallen, waar men elkander voorbijtrekt, komt het voornamelijk op de vraag aan, *wiens verbindingen*, met opzigt tot getal, gesteldheid en verdere omstandigheden, het *best verzekerd zijn*; verder, wie ook in andere opzichten, het meest er bij te verliezen heeft, en die alzoo gemakkelijk voor de tegenpartij kan moeten zwichten; eindelijk, wie in zijn leger de meeste overwinningskracht bezit, om in den uitersten nood daarop te steunen. De rivier doet hierbij niets af, dan dat zij haren invloed uitoefent op de wederzijdsche gevaren van zoodanige beweging, dewijl men tot het middel van bruggen bepaald is, 't geen in tijden, waarin men een' snellen was van het water te vreezen heeft, de gevaren natuurlijk vermeerderen moet. Voor zoover men nu aannemen kan, dat, naar den gewonen loop van zaken, de overgangen des verdedigers, alsmede zijne depôts van allerlei aard, door de vestingen meer beveiligd zullen zijn, dan die van den aanvaller, laat zich zulk eene verdediging wel denken, en zou alzoo, in gevallen waar de overige omstandigheden eene regtstreeksche verdediging niet genoeg begunstigen, deze kunnen vervangen.

« Intusschen moet erkend worden, dat deze verdedigingswijze, zonder beslissenden slag, alleen geschikt is om eenen niet zeer krachtigen schok op te houden; zij zal kunnen aangewend worden tegen eenen voorzigtigen, besluiteloozen veldheer, die niet hevig voorwaarts dringt, zelfs al heeft hij de materiele overmagt; even zoo, als reeds te voren een toestand is ontstaan, dat de krachten in evenwigt zweven en men elkander slechts kleine voordeelen zoekt af te winnen. Heeft men echter met eene stoute tegenpartij, die sterk genoeg is, te doen, dan is het een gevaarlijk middel, dat ligt ten verdere kan leiden. Wel verre dus van deze verdedigingswijze eene groote werking toe te kennen, zou ik ze veel eer voor de zwakkere houden.»

Een tiende spreker. « Wij zijn hier met eene nieuwe theorie voor de rivierverdediging verrijkt geworden, die zich insgelijks zeer wetenschappelijk voordoet, maar niet veel meer waarborgen bevat dan de reeds bekende; ik bedoel, de door den vorigen spreker beschrevene *eerste* verdedigingswijze. Oppervlakkig beschouwd, heeft zij zooveel verleidelijks, dat men zich er oogenblikkelijk en onbepaald voor zou kunnen verklaren. Van meer nabij bezien, steunt echter de geheele redenering op eene omstandigheid, die altijd eene onbekende, moeilijk te bepalen waarde zal hebben, namelijk, het getal troepen dat gedurende den brugbouw door andere midelen kan overgezet worden, alsmede de noodige tijd tot het slaan van de brug. Dit is bij deze theorie het beslissend moment. Heeft de vijand, om de brug over de rivier gereed te krijgen, slechts 12, in plaats van 24 uren tijds noodig, dan zal hij in korten tijd ook eene veel sterkere magt aan den anderen oever kunnen ontwikkelen, en de bevolen krachtverdeeling des verdedigers zal ontoereikend blijven. Intusschen verschilt de riviergesteldheid over eene zoo lange streek, zoo uitermate, dat ook de tijd van den brugbouw zeer verschillen zal, en men wel kan aannemen, dat de vijand, ondersteld dat hij zorgvuldige voorbereidselen genomen heeft, op zijn langst in twaalf uren daarmede gereed komt; op plaatsen waar veel eilanden zijn, waar men zich uitsluitend van pontons bedienen kan, zelfs nog vroeger. Het getal der inmiddels overgezette troepen is nog veel minder te bepalen, dewijl men buiten staat is, om met eenige zekerheid te vernemen, hoeveel vaartuigen de vijand daartoe bezigen kan, daar men diens werkdadigheid in dit opzigt moeilijk kan nagaan. Nu zou men de sterkte en de afstanden der verdedigingskorpsen wel eveneens op de helft kunnen verminderen, maar daardoor ontstaat een niet gering na-deel, want de vereeniging van grootere korpsen wordt veel moeilijker, men is menigvuldiger aan misverstand blootgesteld, en loopt gevaar *en détail* geslagen te worden.»

Een elfde spreker. « Ik kan niet anders dan met den geachten vorigen spreker instemmen, en moet het betreuren dat de steller van de bedoelde verdedigingstheorie zoo hypothetisch te werk gegaan is; want hij, die zijne verdedigingstheorie *daarnaar* wilde nemen, zou in den letterlijken zin zijne rekening buiten den waard maken. Om die reden geef ik de voorkeur aan eene plaatsing op den vijandelijken oever, van meening zijnde, dat de vijand, zelf nadat hij den Rijn bij Straatsburg of Breisach is overgegaan, in Zwaben niet zal durven voortdringen, zoolang het verdedigend leger in Rijn-Beijeren staat. Deze flankstelling boezemt veel te veel ontzag in, en is vermogend genoeg om den vijand schaak te houden.»

De negende spreker. « Alvorens tot eene wederlegging van het zoo even gezegde over te gaan, moet ik de geachte vergadering te binnen brengen, dat *alle werkingen in den oorlog*, van welken aard ook, *op vooronderstellingen* berusten, zelfs de werking van het vuur eener batterij, die een niet zeer ver en groot genoeg doel, onder de gunstige omstandigheden, beschiet, kan men niet naauwkeurig bepalen, zooals de ondervinding genoeg bewezen heeft. Nu eens wijkt een beschoten wordend bataillon terug, nadat het slechts een paar dozijn manschappen verloren heeft, terwijl een ander nog

standvastig volhoudt, zelfs na het verlies van het vierde gedeelte zijner manschap, in weerwil dat beide deze bataljons even sterke drangredenen hebben om in hunne stelling te volharden. Hoe zamengestelder nu eene handeling is, des te onzekerder moet natuurlijk ook de werking zijn, welke die handeling zal voortbrengen; dit begrijpt men zonder dat er veel woorden behoeven gespild te worden. Hieruit echter te willen afleiden dat dergelijke bepalingen, als de door mij aangeduide verdedigingsmaatregelen, geen praktisch nut hebben, zou toch wat sterk zijn!

« Alle strategische berekeningen moeten onvermijdelijk op velerlei onderstellingen berusten, dewijl in den oorlog niets stellig (*positief*) is. Al wat men verlangen kan, is, dat deze vooronderstellingen op den aard der zaken en op de waargenomen verschijnselen steunen; dat zij werkelijk *plaats hebben*, is de zaak van het krijgsgeluk, en kan wel gewenscht, maar niet geëischt worden. — Voor het overige zal hier welligt eene enkele toelichting voldoende zijn. Zoo ik aangenomen heb, dat de tegenpartij vier-en-twintig uren noodig heeft, om eene stevige brug over den Rijn te slaan, versta ik daaronder niet alleen den eenvoudigen brugbouw, maar ook al die voorbereidselen, welke den brugbouw onmiddellijk moeten voorafgaan, en die ons, als wij een goed stelsel van berigtinwinning hebben, niet lang kunnen verborgen blijven. Het getal en het draagvermogen der schuiten en vloten, waarover de vijand bij mogelijkheid beschikken kan, kunnen ons evenmin geheel onbekend zijn, of wij moesten al zeer slechte berigtgevers hebben. Wat het overzetten der troepen betreft, dat zal bij de uitvoering altijd veel langzamer gaan dan men zich verbeeldt. — Heeft men zich nu, zooals onze voorwaarde was, eene genoegzame terrein- en plaatselijke kennis eigen gemaakt over die rivierstreken, waar de vijand, naar alle strategische en tactische waarschijnlijkheid, den overgang beproeven zal, dan kan men aannemen, dat de tot verdediging bestemde korpsen veel nader bij het eigenlijk overgangspunt zullen staan, dan bij de aanneming van het geometrische gedeelte der theorie ondersteld werd. Misslagen in de tijdsberekening zijn nimmer te vermijden, maar men kan wel de nadeelige gevolgen verminderen.

« Ik moet nog op eene omstandigheid bijzonder opmerkzaam maken. Gesteld dat de vijand eenige uren vroeger, dan wij vermoed hadden, de rivier overkwam, dan zal hij in den beginne toch maar weinig geschut hebben en ook aan kavallerie zeer zwak zijn. Wij, daarentegen, komen terstond met een korps aan, dat in deze beide wapenen sterker is, gevolgelijk menig voordeel op zijne zijde heeft, 't welk men moet weten te doen gelden. Een korps van 20000 man, uit alle wapenen bestaande, heeft reeds zóóveel weerstandsvermogen, dat er, mits goed aangevoerd wordende, verscheidene uren noodig zijn om het te overweldigen. De verdediger kan in zulke gevallen met de grootste stoutheid te werk gaan, want zijn terugtocht loopt geen gevaar. De toestand van de overgegane partij is geheel anders; ook zij moet zich, wel is waar, op hare stoutheid verlaten, maar zal toch steeds met een bezorgd hart moeten omzien, want al de massa's, die nog aan den anderen oever staan, baten haar niets.

« Ten slotte is ook nog gesproken van de flankwerking van het verdedigend leger, als het in Rijn-Beijeren stelling nam,

en heeft men beweerd, dat Zwaben hierdoor tegen alle aanvallen beveiligd zou zijn. Op hoeveel onderstellingen steunt toch wel *dit* gekozen geval? Heeft de geachte spreker zich wel de moeite gegeven, om na te gaan, hoeveel dagen er noodig zouden zijn, om uit den omtrek van Landau of Gernersheim tot Breisach te rukken, en den geheelen, gewis zeer aanmerkelijken wederstand te breken, waarop men bij dezen flankmarsch onfeilbaar stooten zou? Moet men niet een sterk blokkade-, of althans observatie-korps voor Straatsburg en zelfs voor Breisach achterlaten, als de vijand zijne bruggen bijv. nog hooger de rivier op, heeft doen slaan? Hoe ver kan deze inmiddels op den regter Rijnsoever zijn voortgerukt, welke onmiddellijke schade kan hij aldaar aangerigt hebben? En hoe is het gesteld met den terugtocht van het in den Elzas voortgerukte verdedigingsleger, als de veldheer eindelijk de overtuiging heeft bekomen, dat hij eenen geheel nutteloozen militairen marsch gemaakt heeft? Deze en nog vele andere vragen zou ik den aanhangers dezer verdedigingswijze kunnen doen, zoo zij hunne meening volhielden; doch welligt brengt reeds de groote waarschijnlijkheid er van af, dat, zoo de Franschen eens werkelijk in Duitschland wilden doordringen, zij een leger tegen Rijn-Beijeren zullen stellen, sterk genoeg om het onze aldaar zóólang bezig te houden, tot het voor de offensieve beweging in Zwaben bestemd vijandelijk leger, den overtocht bewerkstelligd heeft (1).»

Een twaalfde spreker. « Men mag zich over de moeilijkheid van zoodanige rivierondernemingen niet misleiden; zij behooren tot de gewaagste ondernemingen en de verdediger eener groote rivierstreek is er niet veel beter aan toe, dan zijne tegenpartij. Krachtdadigheid, stoutheid en geluk zullen in de meeste gevallen den uitslag bepalen. Het zal er dus op aankomen, wie van de beide partijen *het sterkste vertrouwen* op de gekozene handelwijze heeft.

« Maar van eene omstandigheid is tot heden nog volstrekt niet gesproken geworden, en moet, ten slotte, nog worden aangehaald, dewijl ze mij zeer gewichtig toeschijnt. Vele sprekers hebben betwijfeld, dat de regtstreeksche verdediger eener rivier, ter regter tijd en met genoegzame magt, op het overgangspunt zal aankomen; ook ik koester dien twijfel in menigerlei opzigt. Bij de geheele redenering, heeft niemand er echter aan gedacht, dat er middelen bestaan om de beweging der troepen door middel der kunst te bespoedigen. Ik spreek niet van gewone, met paarden bespannen wagens; dit middel is hier onvoldoende. Onze tijd is echter zoo vindingrijk, dat men zich met de hoop mag vleijen, dat men zich tot dat einde voortaan van ijzeren spoorwegen en stoomwagens zal kunnen bedienen, hetgeen men verwachten mag, dat geheel andere resultaten voor de rivierverdediging zal geven. Zulk eene versterking der verdedigings-

(1) Het brugstelsel van den heer von Binaco, door middel waarvan op den 23sten Julij 1841, eene brug over den Donau geslagen werd in 3¹/₄ uur tijds, op eene plaats waar de rivier 171 klafters breed was en eene stroomsnelheid van 9 voeten in de seconde had, en zich voornamelijk door zijne hechtheid onderscheidde, zou bij de theorie der rivierverdediging insgelijks in overweging moeten genomen worden, alhoewel men kan aannemen, dat tot het slaan eener brug in den oorlog, op zulk eene plaats in de rivier, de dubbele tijd zal vereischt worden.

(Aanmerking van den Duitschen Uitgever.)

middelen schijnt mij bepaaldelijk aan den Boven-Rijn onmisbaar toe, omdat de rivier aldaar zeer vele eilanden heeft, die men toch niet allen bezetten en verschansen kan, om den overgang te bemoeijelijken. Wij hebben, wel is waar, nog weinig ondervinding in deze nieuwe wijze van voortbeweging, maar niets belet, om er in een krijgskundig opzicht, waarvan het nut niet kan betwist worden, partij van te trekken. Onze beschermgodin MINERVA, zal ons haren bijstand niet ontzeggen, en MORPHEUS wel bevel willen geven, om zijne droomgoodjes met de noodige instructiën naar de aarde af te zenden, bepaaldelijk naar Frankfort aan den Mein, om alle leden der militaire bondscommissie voor dit denkbeeld te winnen.»

Er had nu eene pause plaats, en daar op mijne vraag niemand iets meer had voor te dragen of bedenkingen in 't midden te brengen, verklaarde ik de beraadslaging gesloten en de zitting geëindigd, waarop wij scheidden. Ik had mij onthouden van aan de discussie deel te nemen, omdat de negende spreker als in mijne plaats was getreden en mijne inzichten had voorgedragen. Later erkende ik in hem onzen ouden vriend, den generaal VON VALENTINI.

Toen wij tot het gezelschap terugkeerden, vonden wij het zeer opgewonden, waarvan de reden ons niet lang verborgen bleef. De bestraffing van MINERVA had MERCURIUS nog meer aangezet om hare plannen tot bescherming der Duitschers tegen te werken; maar ook MARS had hem door ontijdige verwijten eenigzins verbitterd. Daar MERCURIUS nu, zooals

bekend is, een vriend is van handel en nijverheid, en in 't geheel de stedenverwoestende BELLONA niet lijden mag, gaf zij hun beiden te verstaan, dat hij de hun beloofde geheime diensten niet meer vervullen wilde, en begon hij nu op eigen hand de in het gezelschap aanwezende Engelschen in zijn belang te trekken. Dit werk heeft hij, naar mij dunkt, regt sluw op het touw gezet; want in plaats van de Franschen en Engelschen tegen elkander op te hitsen, beloofde hij hun gouden bergen van een bondgenootschap, dat voor het oogenblik slechts handel en industriële bedoelingen heeft, dus eigenlijk tegen geen' staat in het bijzonder moet gericht zijn. Daardoor hoopt MERCURIUS de Franschen wat in slaap te sussen, derhalve moreel te verzwakken, terwijl hij hun voorhoudt, dat hunne materiële magt door dat bondgenootschap sterk zal toenemen. De meerderheid der aanwezenden liet zich werkelijk door hem verblinden, slechts sommigen vermoedden, dat er onraad achter schuilde, daar hun bekend is, dat MERCURIUS veel met ST.-JAMES verkeert en de geheime agent van deszelfs magthebbers moet zijn. Voor het geval dus, dat, 't zij voor lang of kort, een bondgenootschap tusschen Frankrijk en Engeland gesloten wordt, behoeven onze landslieden zich niet al te veel te beangstigen, want de zaak kan niet van duur zijn, en kan welligt zijdelings menig voordeel verschaffen. Legt slechts de handen niet ledig in den schoot, en rust u tegen iedereen ten strijde, met alle wapenen, die natuur en kunst, wetenschap en industrie u zoo mildelijk aanbieden. Onze eeuw maakt op grootheid aanspraak; vergeet dat niet, en laat in alle dingen u niet door kleingeestigheid beheerschen.

BIJLAGE XI.

BEHOORENDE BIJ DEN MILITAIREN SPECTATOR, 13de DEEL, N°. 11.

Maand Mei 1845.

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEMD:

Bij het 1ste reg. art., tot kap. der 1ste kl.: de kap. der 2de kl. F. W. Hebert, van het korps; tot kap. der 2de kl.: de kap. der 3de kl. L. A. Burgers, van het korps. Bij het 3de reg. art., tot kap. der 3de kl.: de 1ste luit.-adj. W. J. Pesters, van het 1ste reg. art. Bij het 1ste reg. art., tot adj.: de 1ste luit. F. van Exter, van het 3de reg. art. Bij het 3de reg. inf., tot kap. der 2de kl.: de kap. der 3de kl. F. H. A. Sträter, van het korps. Bij het 3de reg. inf.: tot kap. der 3de kl., de 1ste luit. F. W. C. D. Dekker, van het koloniaal werf-depôt.

Verplaatsingen.

Bij het 3de reg. art.: de 2de luit. F. J. Stieltjes, van het 1ste reg. art. Bij het 1ste reg. art.: de 2de luit. A. N. Boon, van het 3de reg. art., en de 2de luit. W. M. Camp, van het korps pontonniers. Bij het koloniaal werf-depôt: de 2de luit. J. C. Buschman, van het 1ste reg. inf., en de 1ste luit. E. J. A. Timmerman, van het 2de reg. inf. Bij het korps ponton-

niers: de 2de luit. F. F. Steenberghe, van het 1ste reg. art. Bij de mil. administratie van het leger in Oost-Indie, als aspirant-betalemeester: de 2de luit. J. C. Steinmetz, van het 1ste reg. dragonders.

Nonactiviteits-tractement verleend zonder bezwaar der schatkist, aan:

Den 1sten luit. C. U. van der Muelen, van het 3de reg. artillerie.

Tijdelijk nonactiviteits-tractement verleend aan:

Den 2den luit. J. A. W. van Tets, van het 1ste reg. lans.

Titulaire rang verleend:

Die van maj., aan den kap.-kwartierm. F. V. von Wattenwyl, van het 3de reg. inf., zonder enig bezwaar voor de schatkist, van welken aard ook, met uitdrukkelijke bepaling tevens, dat die rangsverhooging geene verandering in den aard zijner dienstbetrekkingen zal te weeg brengen, en, zonder eenige gevolgtrekking hoegenaamd, voor anderen wordt verleend.

Gepensionneerd.

De kap. der 2de kl. J. C. C. de Horion de Corby, van het 3de reg. inf.

